Ög 136. Röks kyrka.

Pl. 135, 136, 137, 138, 139.[16]

[17]**Litteratur** (utöver av Brate förtecknad):[18] Joh. Bureus, Monumenta sveo-gothica hactenus exsculpta, 1624, (uppl. 1 och 2 nr 5, uppl. 3 nr 46), hdskr i KB Fa 5, Fa 6, Fa 10:1, Fa 10:2;
H. Curio 1664;
C. F. Broocman, Beskrifning öfwer Östergötland II (1760), s. 619;
Inventarium af forntida minnesmärken i Rök 1829. Handskrift i ATA;
Pehr Arvid Säve, Reseberättelse för 1861, s. 102; Brev till Carl Säve 11/10 1862, (hs G 269 i UUB); Reseberättelse för 1862, s. 216—222;
Aftonbladet 1862, nr. 284;
Carl Säves samling (ATA);
Carl Fredrik Nordenskjöld, Östergötlands minnesmärken 1873, s. 40 f. (ATA);
Oscar Montelius, Sveriges hednatid, samt medeltid, förra skedet, från år 1060 till år 1350. I: Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar 1 (1877), s. 356—359;
Leopold Fredrik Läffler, Rökstenen och Frithiofs saga. I: Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri utg. af Letterstedtska Föreningen 1:2 (1878), s. 165—169;
Gudbrand Vigfusson och Frederick York Powell, An Icelandic Prose Reader (1879);
George Stephens, Handbook of the Old-Northern Runic Monuments of Scandinavia and England (1884);
E. Ihrfors, Ostrogotia Sacra, s. 3 (ATA);
Ludvig Wimmer, Die Runenschrift (1887);
Karl August Hagson, Föredrag om Rökstenen. I: Svenska fornminnesföreningens tidskrift 7 (1888—90), s. 21 f.;
Richard Heinzel, Über die ostgotische Heldensage, I: Sitzungsberichte der Philosophisch-historische Klasse d. kais. Ak. der Wissenschaften zu Wien 119 (1889), s. 9—98;
Rudolf Much, Germanische Völkernamen. I: Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur 39 (1895), s. 52;
Axel Olrik, Runstenenes Vidnesbyrd om dansk Åndsliv. I: Dania 4 (1897), s. 25 f.;
Fritz Burg, Held Vilin. I: Arkiv för nordisk filologi 16 (1899-1900), s. 135—146;
Alois Walde, Die germanischen Auslautgesetze. (1900), s. 184 f.;
Adolf Noreen, Altschwedische Grammatik (1904), s. 491 f.;
Erik Ålund, Runorna i Norden (1904), s. 40—43;
Henrik Schück, Didriks af Bern ryttarstod. I: Stockholms Dagblad 21/5 1905; Odin, Vile och Vé. I: Fornvännen 17 (1922), s. 27 f. (om Rökstenens Vilin); I: Schück och Warburgs Illustrerad svensk litteraturhistoria I, 3. uppl., (1926), s. 126—138;
Alexander Bugge, Vikingerne 2 (1906), s. 34 f.;
Alf Torp, En bemerkning til indskriften paa Rökstenen, I: Forhandlinger i Videnskapsselskapet i Kristiania, oversigt over Videnskaps-Selskapets møter i 1912 (1913), s. 11 f.;
Anton Ridderstad, Östergötlands historia I (1914), s. 76—83;[19]
Hermann Patzig, Dietrich von Bern und sein Sagenkreis. (1917), s. 33 f.; Zur Inschrift des Röksteins. I: Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur 60 (1923), s. 26—32;
Otto von Friesen, Rökstenen. I: Förhandlingar vid Svenska filolog- och historikermötet i Göteborg den 19—21 Augusti 1912 / utgifna genom Otto Lagercrantz; Runenschrift. I: Reallexikon der germanischen Altertumskunde Vol. 4 (1918—1919) s. 32 f.; Rökstenen, runstenen vid Röks kyrka, Lysings härad, Östergötland, läst och tydd. (1920). KVHAA [rec. av G. Neckel i Indogermanische Forschungen 44 (1926), s. 207 f.;[20]] Tusenårig teckengåta, Rökstenens inskrift, Rökstenens inskrift inför språkforskaren, trollrunor i hämndens tjänst, I: Dagens Nyheter 24/10 1920; Runer. I: Salmonsens Konversationsleksikon : Bind 20 (1926), s. 516 f.; Runorna i Sverige (1928), s. 24 f. [rec. av E. Wessén i Fornvännen 25 (1939), s. 125 f.]; Runes. I: Encyclopædia Britannica Vol. 19 (1929), s. 659 f.; Runorna. De svenska runinskrifterna. I: Nordisk Kultur Bd 6 (1933), flerstädes (se registret); Rökstenen. Svenska fornminnesplatser 23 (1934); Sparlösastenen : runstenen vid Salems kyrka Sparlösa socken Västergötland, läst och tydd ; med ett tillägg om den arkeologiska dateringen av Bertil Almgren;
Hjalmar Lindroth, Några Rökstensproblem, med anledning av Lektor Brates senaste behandling av inskriften. I: Svensk humanistisk tidskrift 2:9 (1918), sp. 209—219 [med svar av Brate: Rökstenstolkning, ibidem 1919, s. 33—38];
Eduard Sievers, Metrische Studien IV, Abhandlungen der philologisch-historischen Klasse der Königl. Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften 35. (1918), s. 5—12, 131 [anm. av N. Beckman i Arkiv för nordisk filologi 38 (1921—1922), s. 109];
Erik Brate, Rökstenstolkning. I: Svensk humanistisk tidskrift 3:2 (1919), s. 33—38; Ny Rökstenslitteratur. I: Arkiv för nordisk filologi 38 (1921—1922), s. 294—301 [anmäler O. von Friesen 1920, H. Pipping 1919 och 1921, I. Lindquist 1920 och M. Olsen 1921];
Hugo Pipping, Om runinskriften på Rökstenen. I: Acta Societatis scientiarum Fennicæ 49:1 (1919) [anm. av S. Feist i Germ. Jahresb. 41 (1921), s. 86]; Rökstensinskriften ännu en gång. I: Acta Societatis scientiarum Fennicæ 49:3 (1921[21]) [anm. av Brate i Arkiv för nordisk filologi 38, s. 294—301]; Zur Deutung der Inschrift auf dem Runenstein von Rök. I: Acta philologica Scandinavica 4 (1929—1930), s. 247—269;[22] Rökstensinskriften, en rättsurkund. I: Studier i nordisk filologi 22:1, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 233 (1932) [anm. av A. Nordén i Stockholms Tidningen 13/9 1932, av A. Nordling i Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland ccxi[23]]; Om Rökstenens ąnurþifiaru. I: Studia Germanica : tillägnade Ernst Albin Kock den 6 december 1934, s. 265—272; Theoderikstrofen i Rökstensinskriften och ryttarstatyn i Aachen. I: Arkiv för nordisk filologi ; 58—59 (1944), s. 41—42; Nya stöd för gamla åsikter. I: Arkiv för nordisk filologi 58—59 (1944) , s. 40—41 (även i: Festskrift till Jöran Sahlgren 8/4 1944);
Ivar Lindquist, En skinnhandskrift från Flatey, som beskriver Rökstensrunor. I: Minnesskrift utg. av Fil. samf. i Göteborg (1920), s. 114—121; Rökstenen. I: Svensk uppslagsbok 23 (1935), sp. 781—783; Religiösa runtexter. 2, Sparlösa-stenen : ett

[16] Plansch 139 saknas bland planscherna, se istället figur 142.

[17] I utgåvan har för översiktens skull varje författarens referenser placerats i eget stycke. Författarens förnamn har lagts till utan att detta har markerats.

[18] Wessén skriver i marginalen: »Ordna om litteraturförteckningen! I huvudsak kronologiskt. Dock kunna flera verk av samma förf. sammanföras. Förkorta ej främmande och ovanliga bok- och tidskriftstitlar!» Så har också skett i utgåvan.

[19] Brate har med referensen, men saknar årtalet.

[20] Har i manuset förts upp som en egen artikel, men då det är en recension av von Friesens arbete har referensen placerats här.

[21] Nordén anger felaktigt år 1930.

[22] Nordén har med referensen två gånger, ena gången med K. Malone som författare. Nordén anger felaktigt sidorna 217—269.

[23] Referensen ej påträffad.

svenskt runmonument från Karl den Stores tid, upptäckt 1937 : ett tydningsförslag. (1940), s. 157, 165 och 170 (om versmåtten på Rökstenen);
Magnus Olsen, Til Rök-indskriften. I: Arkiv för nordisk filologi 37 (1921), s. 201—232;
Axel Kock, Runologiska studier i-iv. I: Arkiv för nordisk filologi 38 (1922), s. 121—161 [Se sid. 131 f.];
Elias Wessén, Runologi. I: Folkuniversitetsföreningen, Vetenskaplig forskning. Årsbok 1920, s. 97 f.; Fornsvensk litteratur. Läsebok för skola och hem (1922, 2 uppl. 1936); Rökstenen I: Nordisk Familjebok, 2 uppl. Supplement (1926), 3 uppl. (1932); Anmälan av Agrell 1930 i: Nord. tidskr. (1931), s. 232 f.;
Kemp Malone, King Aun in the Rök Inscription. I: Modern language Notes 39 (1924), s. 223—226; The Theodoric of the Rök inscription. I: Acta philologica Scandinavica 9 (1934), s. 76—84;
Leonhard Franz, Egils 'Sonatorrek' und die Inschrift von Rök : das Schicksal zweier Väter. I: Mitteilungen der Islandfreunde 11 (1924), s. 3—5;
Hans Brix, Studier i nordisk runemagi : runemester-kunsten, Upplandske runestene, Rökstenen, nogle nordiske runetekster. (1928); Nye studier i nordisk runemagi. I: Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie (1929), s. 1—188; Det indre, magiske system paa Rök-stenen. I: Acta philologica Scandinavica 6 (1931), s. 67—74;
Birger Nerman, Försök till datering av Reidgoternas kungaätt. I: Festskrift til Finnur Jónsson : 29. maj 1928 (1928), s. 206—212;
Sigurd Agrell, Rökstenens chiffergåtor och andra runologiska problem. I: Årsberättelse / Kungl. Humanistiska vetenskapssamfundet i Lund ; 1929/30:3 (1930), s. 25-144 [rec. av W. Krause i Anzeiger für deutsches Altertum und deutsche Literatur 50 (1931), s. 106—109; F. Mosse i Rev. germ. 23 (1932), s. 35—39; J. de Vries, Mus. 38 (1931), sp. 66 f.; E. Wessén i Nord. tidskr. (1931), s. 232 f.; G. T. Flom i Journ. of Engl. and Germ. Phil. 30 (1931), s. 321 f.];
Richard Steffen, i Böök-Castrén-Steffen-Sylvan, Svenska litteraturens historia I (1929) Ny omarb. uppl., s. 35—42;
Bengt Cnattingius, Var har Rökstenen ursprungligen stått? I: Fornvännen 25 (1930), s. 116—119;
Marius Kristensen, Runetroldom. I: Nationaltidende 19/9 1930;
Gudmund Schütte, Ethische Prunknamen. I: Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur 67 (1930), s. 131; The problem of the Hraid-goths. I: Acta philologica Scandinavica 8 (1933), s. 247—261;
Bror Asklund, Rapport till Riksantikvarien 25/6 1931, dnr 2411/31 (ATA);
Carl Larsson, Ordföljdsstudier över det finita verbet i de nordiska fornspråken I (1931), s. 32, 40;
Arwid Johannson, **þiaurikʀ miʀ Hraiþkutum**. I: Acta philologica Scandinavica 7 (1932), s. 97—149; Der erste Westrwiking, Acta philologica Scandinavica 9 (1934), s. 1—68;
Arthur Nordén, Rökstenen som rättsurkund [anm. av H. Pipping 1932]. I: Stockholmstidningen 13/9 1932; Rökstenen Sveriges första chiffer. I: Stockholmstidningens sönd. bil. 14/4 1935; Kring Rökstenen. I: Bidrag till svensk runforskning, Antikvariska studier I (= Vitterhets, Historie och Antikvitetsakademiens Handlingar 55, 1943); Rökstensingressen ännu en gång [bemötande av E. Noreen 1943]. I: Fornvännen 40 (1945), s. 57—59; Rökstenens stenbrott funnet. I: Östgöta Correspondenten juli 1946;
Handlingar angående runstenens flyttning 1933 (ATA);
Karl Gustav Ljunggren, En öländsk runsten och de fornnordiska namnen på -MOÐR. I: Arkiv för nordisk filologi 49 (1933), s. 68—96;
Gillis Hedlund, Läsordningen på Rökstenen. I: Fornvännen 30 (1935), s. 265—272;
Wolfgang Krause, Was man in Runen ritzte (1935), 2. Aufl. 1943, s. 24;
Konstantin Reichardt, Runenkunde (1936);
Erik Harding, Till Rökstenens gåta. I: Språkvetenskapliga problem 2 (1938), s. 17 f., 3 (1939), s. 47 f., 6 (1944), s. 21 f.;
Walter Åkerlund, Studier över Ynglingatal (1939), s. 177 f.;
Viveka Heyman, Till Rökstenens »ikult(i)ka». I: Arkiv för nordisk filologi 56 (1942), s. 318—321;
Hugo Ekhammar, Vad hette östgötarna på vikingatiden? I: Östgöta Correspondenten 13/3 1943;
Erik Noreen, Kritiska bidrag till tolkningen av svenska runinskrifter. I: Fornvännen 38 (1943), s. 357—360;
Axel Sköld, Rökstenen. En kort beskrivning (odat, omkr. 1945);
Otto Höfler, Die Trelleborg auf Seeland und der Runenstein von Rök. I: Anzeiger der phil.-hist. Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Jahrgang 1948, nr. 1, s. 9—37 [anm. av G. Ekholm i Fornvännen 1948, s. 365];
Evert Salberger, Elisioner på Rökstenen. I: Arkiv för nordisk filologi 64 (1949, tryckt 1950), s 140—155, 317.

Avbildningar: Efter Brates tid ha tillkommit de av Nils Moosberg för O. von Friesens räkning tagna fotografier, som första gången återgåvos i von Friesens arbete Rökstenen läst och tydd (1920) och senare i Schück och Warburgs Illustrerad svensk litteraturhistoria, 3. uppl., I (1926), s. 128 f. Fotografier tagna för StHm av H. Faith-Ell i ATA, varav fem återges i O. von Friesens broschyr Rökstenen i Vitterhetsakademiens vägledningar, Svenska Fornminnesplatser nr 23 (1934) och ett av A. Nordén i Bidrag till svensk runforskning (1943). Ett foto av stenens framsida återges i den av Thord Lindell redigerade Östergötland, s. 167 (1937, i Lindblads förlags serie Hembygdsböckerna); Foto B. Wallenberg, 5/7 1926 (ATA); Foton K. A. Gustawsson, 1929 (dnr 2115/30, ATA), 1933 och 1934 (dnr 1965/35, ATA); Foton A. Hamfeldt, 1934 (ATA).

Historik.

Stenblockets ursprung.

Rökstenens stenskiva tilldrager sig uppmärksamhet och väcker beundran redan genom sina yttre drag: måtten äro imponerande, och den finkorniga ljusgrå graniten lämnar jämna, fasta ytor för ristningarna. Över jord reser sig stenen nu visserligen blott omkr. 2,5 m., men i sin helhet är den 0,2—0,4 m. tjocka och 1—1,35 m. breda hällen nära 4 m. lång.[24] Man frågar sig, hur en naturlig stenskiva av så mäktigt format kunnat framskaffas.

Lösningen är enklare än man i förstone tänkt sig. På blott 2 km:s avstånd i SO från Röks kyrka ligger det betydande stenbrottet vid Eje,[25] där skivtunna block av samma finkorniga ljusgrå granit som Rökstenens ligga i bergets dagyta och lätt låta löstaga sig. Att grytet i Rökstenen överensstämmer med

[24] I marginalen står: Hela längden är 3.85 m, därav 1.35 m. under markytan. Bredden högst 1.50 m. Tjockleken intill 0.45 m.

[25] [Nordéns fotnot] Berget började brytas vid Mjölby-Hästholmenjärnvägens byggnad 1908—10. Sedan tog nuv. ägaren hr Sigfrid Johansson upp brytningen i stort. Vissa år brötos stora mängder sten, så att upp till 50 järnvägsvagnar granit kunde utfraktas. År 1931 lastades 16 skutor på vardera 60 ton. Arbetarnas antal var 29. Stenen i brottet är ytterst lättspräckt. Ett enda slag på en »plur» (en ståldubb om några cm:s längd) spränger ett block om 50 cm både på längd och djup, om man ritsar först med en mejsel.

materialet i det egenartade berget vid Eje har länge varit känt av sockenborna — det bekräftades på sin tid av professor Lennart von Post, enligt vad skriftställaren Arvid Larsson uppger i sin beskrivning över Röks socken, och det har för mig vitsordats av Eje-stenbrottets ägare hr Sigfrid Johansson.[26]

Eje ligger utanför sydkanten av den Ingvaldstorps by, med vars dåtida invånare, 'Ingvaldingarna', stenen uttryckligen i sin text anger sig stå i något samband. Då nu enligt det ena av de två möjliga alternativen att tolka chifferpariet *i—k* på och nedanför toppytan framkommer en mästar-signering för inskriften **biari͡i auiu is runimąþr** »Bjare i **auiu** är runmästaren» (Läffler), må det redan här antecknas, att namnet på stenens ursprungsort, Eje, icke låter förbinda sig med detta den alternativa chifferlösningens presumerade ortnamn. Det nuv. *Eje* är nämligen ett ursprungligt *(i) Eke*.[27, 28]

Övriga ursprungsförhållanden.

Omständigheter, som är förknippade med Rökstenens tillkomst och som därför bidraga att kasta ljus över inskriften, röjas i drag sådana som dessa:

Redan då stenen litterärt bekantgjordes vid 1600-talets ingång (Bureus 1602) befann den sig vid kyrkan.[29] Den ställvis blott 0,2 m. tjocka men nära 4 m. långa stenskivan är av en sådan mäktighet och samtidigt så ömtålig, att man icke kan räkna med, att sockenborna i onödan flyttat den längre sträckor. Allt synes tala för, att stenen från början rests på platsen för den nuvarande kyrkan. ~~Kyrkolägena visa sig emellertid synnerligen ofta i de gamla kulturbygderna vara identiska med de hedniska helgedomarnas lägen. Enligt min uppfattning äro ett antal av våra äldsta runstenar resta av föreståndare för sådana offerplatser eller av deras bygdebor till minne efter dessa 'godar'. Jag har närmare utvecklat denna tanke ovan vid behandlingen av de östgötska inskrifterna från Kälvesten, Skärlunda och Oklunda och i mitt arbete om Östergötlands järnålder II, s. 156 på tal om den småländska Gurstens-inskriften. I uppsatsen 'Vi' föreståndarnas runstenar (i Antikvariska studier I, Vitt.ak. Handl. 55, 1943, s. 188 f.), har jag sammanfattat min syn på frågan.~~[30]

Ett studium av kyrkoplatsens läge vid Rök ger emellertid vid handen, att kyrka och prästgård bilda en enklav inom ett ursprungligen enhetligt bebyggelseområde tillhörande Hejla by och den därifrån utflyttade Ingvaldstorps by. Till grund för den översiktskarta, jag sammanställt i fig. 137, ligger den äldsta kartan över Hejla-Ingvaldstorpsbyarna med Röks kyrka och prästgård, uppgjord av Johan Larsson 1640.[31] Av denna karta framgår, att Hejla och Ingvaldstorps byar i så stor utsträckning hade ägolotter i varandras jord, att en gränsdragning mellan byarna icke var möjlig. Kyrko- och prästgårdsmarken betecknar ett intag i storbyns på naturligt sätt avrundade ägoområde: kyrkan har alltså rests av byborna på deras mark.

Då kyrkan bär namnet Rök,[32] måste detta så vitt jag förstår återföras på det förhållandet, att den står rest på mark äldst tillhörig Hejla by. Ordet *rök* anger gärna ett toppigt föremål, en sädesskyl t.ex. eller på Gotland en *rauk*, och även om det i våra ortnamn — såsom Carl Ivar Ståhle påvisat i sin avhandling *Studier över de svenska ortnamnen på -inge* (1946), s. 464 — alldeles icke behöver ange något särskilt toppformat i terrängen utan kan avse t.o.m. en låg jordfast häll, även liggande under jorden eller under vattenytan i havet (så på Gotland), så återstår dock det förhållandet, att Röks kyrka är lagd på den fullkomligt jämna slättmarken. Intet i terrängens yttre anger, varför kyrkan har fått ett namn med innebörden 'kullen'. Däremot synes namnet Hejla kunna tolkas såsom avseende den markformation,[32] som i hela Tåkernbygden är känd under namnet 'Hejla backe' — i denna Östergötlands mest utpräglade slättbygd behöver marken tydligen icke stiga mycket, för att det skall anses anmärkningsvärt. — Jag lämnar här åsido den möjligheten, att kyrkan eller dess föregångare, den hedniska helgedomen, varit byggd på ett under jordytan uppskjutande topp-parti av berggrunden, nu osynligt.

Ortnamnshistoriska grunder, sammanhållna med iakttagelserna på den äldsta bykartan (se fig. 136), ange att Ingvaldstorpsbyn såsom en under yngre järnålder skedd utflyttning ur den ursprungliga Hejla-byn. Denna utflyttarnas — Ingvalds och hans släkts — by har tydligen tidigt vuxit till att bli en av socknens ledande, i våra dagar är det den största byn i den eljest icke obetydliga Röks sn. Byn framstår i Gustav Vasas jordeböcker såsom uppdelad i tre gårdar: Hertiggården, Berggården och Gatugården, i våra dagar omfattar byn 2 Gatugårdar, 3 Berggårdar, 1 Hertiggård och 1 Storgård. Den viktiga lands-

---

[26] Nordén har inte noterat Bror Asklunds rapport från 1931 till Riksantikvarien (ATA) där han bl.a. skriver att stenämnet torde »ursprungligen ha utgjorts av ett löst block, troligen en jordfast sten.» Han skriver också att »Rökstenen med största sannolikhet härstammar från Röks socken.» Asklund skriver vidare om att graniten från Eje »är mycket lik Rökstenens bergart, men kanske av något grövre korn.»

[27] [Nordéns fotnot] Ortnamnsarkivets samlingar ha följande belägg för namnet: *Pedher i Eghe* 1414, SDnr 2, s. 772 orig. ibidem s. 773, *Pæter i Eke* 1414, SDnr 2, s. 778 orig., *Tore i äge* 1523, Biskop Brasks kopiebok s. 4 (tr. i Medd. fr. Östergötlands forn.för. 1875).

[28] För texten i mindre stilsort har Wessén i marginalen skrivit: Utgår? Stör enl. min mening sammanhanget.

[29] I marginalen har Wessén antecknat: Vad vet man om kyrkoboden? Ålder?

[30] Wessén skriver för den här strukna texten i marginalen: Utgår! Det räcker med en hänvisning till »Antikvariska studier». Alltför osäkra saker böra *icke* få plats i en *urkundspublikation* utan böra publiceras på annat håll.

[31] I marginalen skriver Wessén: »Är det icke möjligt att i stället publicera denna karta? Orig.-dokument äro alltid, särskilt i en urkundssamling, att föredraga, om de finnas till.» Kartan har här infogats, se figur 136.

[32] [Nordéns fotnot] Namnet Hejla skrives äldst *i Hægrildom* 1406, *i Hægerlum* 1441, 1500-talets skattelängder skriva vanligen *hägerla* 1545, *Hegela* 1552, *hægela* 1567. Utgångsformen förefaller vara en *-ilði*-bildning på roten i hägra, 'göra högre', och namnets innebörd är då 'markförhöjning'.[I vänster-marginalen vid *-ilði* skriver Wessén ett frågetecken och »Utgår?»] Socknens namn skrives äldst *de røskjre* 2 ggr 1282, in *røyrskyrky(a)* 1330, *vidh røka kirkio* 1397.

vägen från Linköping till Jönköping går fram genom socknen men berör icke kyrkan. Att döma av Johan Larssons karta 1640 har den t.o.m. gått i sydligare läge än i våra dagar. Efter denna landsväg bär väl Gatugården sitt namn.

Sammanfattningsvis kan alltså sägas,

att Rökstenen av allt att döma en gång rests på den plats, där den så långt veterligt befunnit sig, nämligen vid nuv. kyrkan,

att denna plats vid 700-talets slut eller 800-talets början, då stenen tillkom, med till visshet gränsande sannolikhet kan antagas ha varit den hedna 'sokn'-ens gemensamma helgedomsplats, 'vi'-et,

att detta 'vi' var anlagt på mark, som upplåtits av byborna i Hejla-Ingvaldstorps by, vilket i sin tur innebär, att gode-befattningen äldst innehafts av män tillhörande den slkt, som bott i 'vi'-byn,[33]

att en sådan släkt, den som gett sitt namn åt den större delen av kyrkby-området, var uppkallad efter en Ingvald och alltså kunde betecknas som 'ingvaldingarna'.

Sitt intresse få dessa sammanställningar genom den omständigheten, att ett parti av central betydelse i runstenens inskrift innehåller uttalandet: »Jag säger för allt folket, vem av Ingvaldingarna, som blev återgäldad genom en hustrus offer till gudarna».

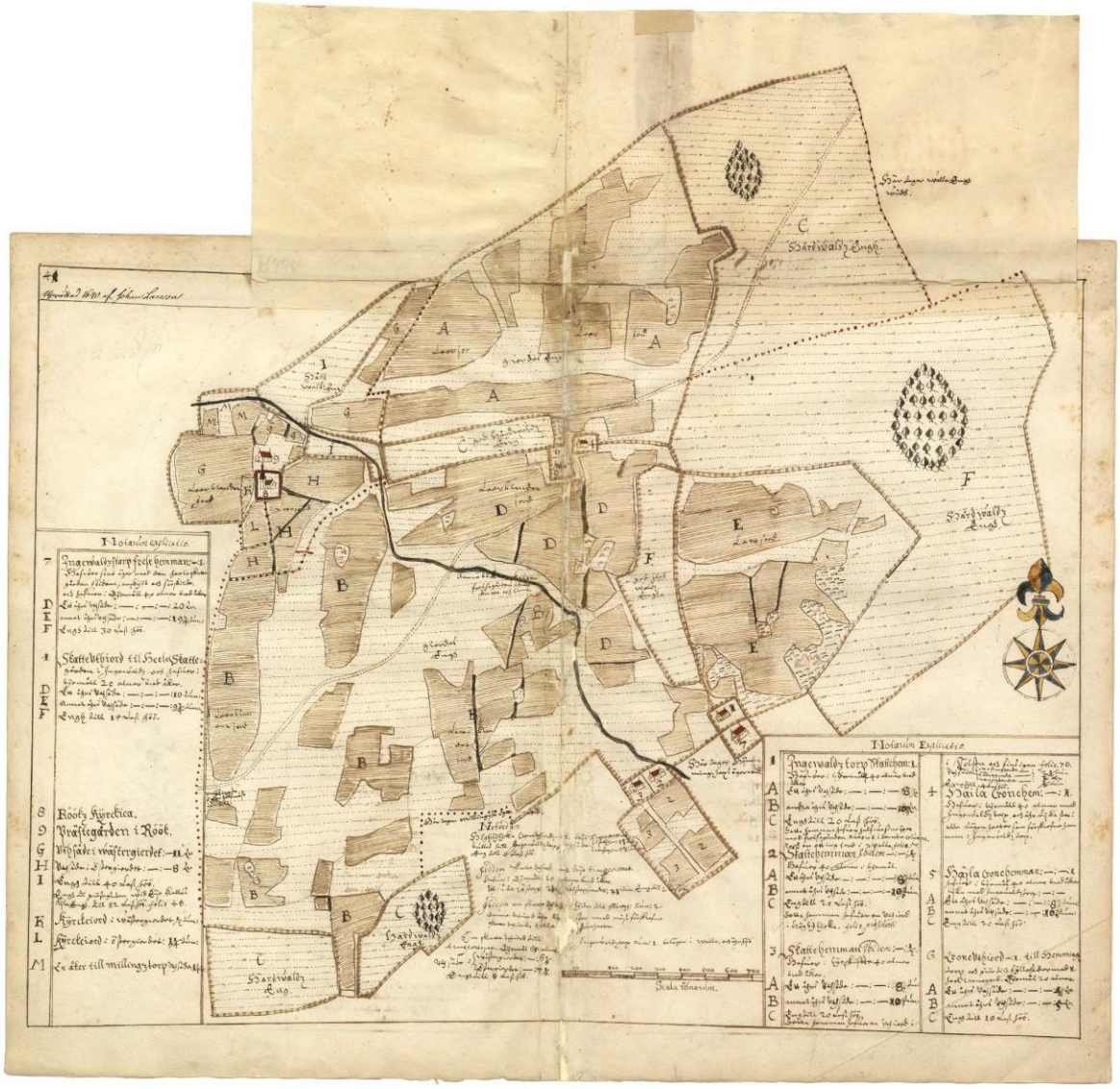

Fig. 136. Johan Larssons karta 1640. Lantmäteristyrelsens arkiv D87-34:d10:41.

[33] För de båda stycken som här angivits i mindre stil har Wessén i marginalen skrivit: Alltför spekulativt!

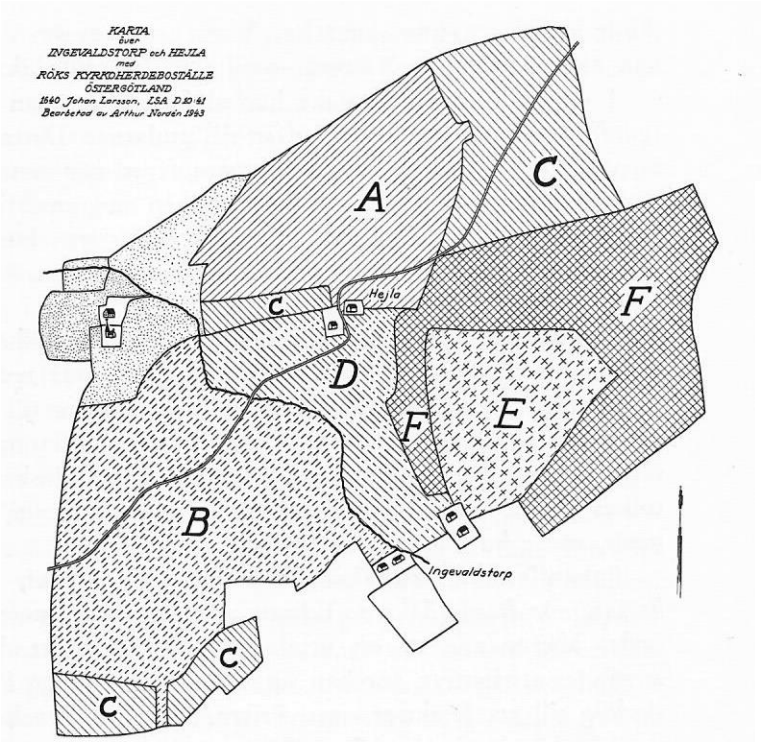

Fig. 137. [Beskrivningen från Nordén 1943, s. 215.] Nyckelkarta till förståelsen av huvudkartan fig. 136. Uppgjord av förf.
Av texten till kartan fig. 136 framgår, att såväl Hejla som Ingvaldstorps byar före senare århundradens skiften hade ägor i de olika, litterabetecknade markområdena ovan, så att en klar gränsgång mellan de två byarna icke var möjlig att uppdraga:
Ingvaldstorps tre skattehemman äga jord i skiftena A, B, C.
Hejla två kronohemman äga likaledes jord i skiftena A, B, C.
Ingvaldstorps »hela» skattegård äger jord i skiftena D, E, F.
Ingvaldstorps frälsehemman äger jord i skiftena D, E, F.

Ännu en detalj i inskriften kan ställas under belysning av de reala förhållandena i socknen.

Enligt den ena av de två alternativa lösningarna av chiffern på Rökstenens ytor *i—k* säger ristaren: **sibi uiauari ul niruþʀ**, »Sibbe helgedomens väktare avlade vid nittio års ålder» (H. Pipping och O. von Friesen). Att Sibbe — namnet är ju vanligt under nordisk forntid — förekommit som namn även i Röks sn framgår av en anteckning i ett par av Gustav Vasas jordeböcker. I 1545 års skattelängd för Röks sn uppges, att Håkan Andersson i Tuna i Heda sn skattade för ett »ödetorp benempt *Sibbarydh*» i Röks sn, och av 1567 års jbk (Ög. Handl., 13, KA), överst å sid. 21 a, framgår det, att det var ett kronotorp. Dess läge har ej stått att utröna. Flera av socknens välbelägna och större gårdar bära namn på -ryd (*Göijerydh*, *Folzrydh*, *Asserydh*), varför *Sibbarydh* ej nödvändigtvis behöver sökas i skogsbygden, långt från Ingvaldstorp och kyrkobygden.

Rökstensmästaren och skrifttraditionen i Östergötland.

Det synes numera icke längre behöva betvivlas, att Rökstensmästaren känt den samgermanska fuþarken tack vare en i hans hembygd naturligt fortplantad tradition. Östergötland uppvisar — ej minst tack vare några lyckliga fynd på senare åren — den mest obrutna följd av skrifthistorisk utveckling, som väl någon nordisk bygd kan framte. Till de äldsta inskrifter, som överhuvudtaget äro kända i Norden, torde förmodligen den gåtfulla inskriften bland hällristningarna vid Himmelstadlund böra räknas. Vadstenabrakteatens inskrift kommer väl därnäst i ålder och visar den samgermanska runraden i dess klassiska form; duppliken från Motala antyder, att just denna form av alfabetmagiska amuletter varit spridd i landskapet. Ungefär samtidig är den ålderdomliga inskriften på Skärkindsstenen — vi röra oss här i årtiondena kring år 500 e.Kr. Den i den s.k. 'övergångstidens' runor utförda inskriften på Söderköpingsstenen visar, att Östergötland på 600-talet deltog i den skrifthistoriska utveckling, som långsamt förde bort från den klassiska samgermanska runraden till nya teckenformer. Inskriften på Ingelstadhällen är ett slags kontaktställe mellan det försvinnande gamla och det frambrytande nya: ristaren använder den gamla *dagʀ*-runan som kryptograf för mansnamnet *Dagʀ* men skriver i övrigt med kortkvistrunor, det nya svensk-norska runalfabet, vars flesta och ståtligaste minnesmärken nu under 800- och 900-talen tillkommo på östgötsk botten. Den äldre fuþark, som Rökstensristaren använder, är icke helt identifierbar, då ristaren synes avsiktligt undvika sådana runformer, som sammanföllo med kortkvistrunornas, men den synes stå närmast Söderköpingsstenens: Rökristarens **a**-runa synes typologiskt vara äldre än Söderköpingsmästarens, men å andra sidan tycks ej Rökristaren känna till den gamla *ing*-runan utan använder här runan för **g**, ᚸ. En hel del inskrifter på förgängligt material: trä, textilier, ben och metall, utförda i 'övergångstidens' och kanske även äldre perioders runskrift, ha säkert passerat under Rökstensmästarens ögon och givit honom tillfälle att inlära det skriftsystem, han brukar i partiet C e. Någon för magiska ändamål tillägnad kabbala har det alltså icke

varit. Då Brate (i Bugge 1910[34] s. 285 f.) gav uttryck åt den motsatta uppfattningen och förnekade, att ristaren på traditionens väg kunnat ha haft kunskap om den 24-typiga runraden, mötte han motstånd redan av Läffler (i samma arbete), och senare har von Friesen (1920, s. 23 f.) genom en analys av Rökstenens äldre runrads-tecken jämförda med Skärkindsstenens ådagalagt, att ristaren icke genom ett studium av hemprovinsens runristningar av samgermansk typ kunnat deducera fram de äldre tecknens betydelse — hans egen runrad är av 'övergångstypen'. De ovan omnämnda nya fynden, särskilt Söderköpingsstenen, ha tillfullo bekräftat denna von Friesens uppfattning.

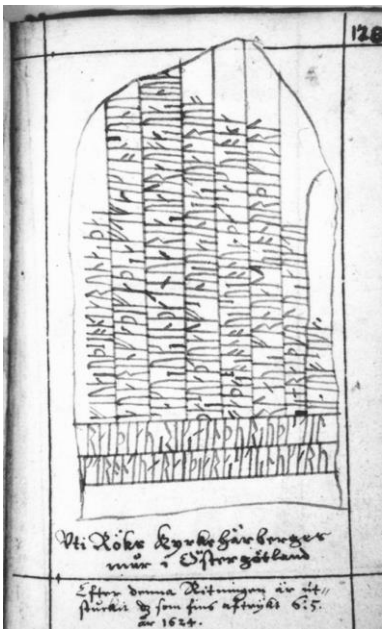

Fig. 138. Ög 136. Röks kyrka. Johannes Bureus teckning av stenen, ur hs Fa 10:2 (Kungl. Bibl.). Efter foto i ATA.

Stenens senare öden.

Rökstenen uppmärksammades och avtecknades första gången av Johannes Bureus, och då teckningen[35] ingår redan i handskriften Fa 10:2, som överlämnades till hertig Karl den 3 juli 1602, betyder detta, att Bureus besökt Rök och avritat stenen före detta datum.[36] Att teckningen är egenhändig, torde framgå av Bureus' uttryck på ett par ställen i registret till handskriften Fa 5, där ett tryck av teckningen ingår: »Min ritning» alt. »mijn R». Nästa gång avbildades Rökstenen av Johan Hadorph, och då hans ritbiträde var Johan Leitz, som synes ha trätt i Antikvitetskollegiets tjänst 1676[37] och avskedades 1683, kan avtecknandet icke ha skett vid något annat tillfälle än under Hadorphs vistelse i Östergötland ettdera av åren 1676 eller 1677.[38] Runstenen avtecknades då inmurad i en vägg, tillhörande kyrkans tiondebod, och från samma vägg känner C. F. Broocman den i sin östgötabeskrivning 1760. Enligt ett i ATA förvarat »Inventarium af forntida minnesmärken i Rök 1829» satt stenen inmurad i kyrkobodens östra vägg. Den sida, som innehåller inskriftens början, var därvid vänd utåt, och först då tiondeboden i juni 1843 revs, blev det bekant, att stenen var ristad på ytterligare fyra ytor. Socknens kyrkoherde prosten Hedmark gjorde därvid en teckning, se figur 139, av de fyra förut dolda sidornas inskrifter (nu i ATA), varefter stenen — besynnerligt nog — på nytt infogades i en vägg, nu i den åren 1842—45 under byggnad stående nya kyrkans vapenhus, innantill i södra väggen (Stephens, *Old Northern Runic Monuments*, s. 228). Vid stenens utbrytande ur bodväggen eller under dess transport till och inmurning på det nya stället i sakristiväggen ha med största sannolikhet de skärvor avspjälkats, som lämnat de tämligen färska brottspåren på baksidan, längs skärningslinjen mellan dennas högra kant och stenens vänstra smalsida. Prosten Hedmarks avteckning av stenen efter uttagandet ur bodväggen visar stenen försedd med de än i dag kvarstående skadorna. Den i socknen verksamme hembygdsforskaren skriftställaren Arvid Larsson har meddelat mig, att hans farfar, född i Rök år 1802 och ständigt bosatt där, i egenskap av kyrkvärd haft en del att bestyra med kyrkobygget åren 1842—45 och lämnat den uppgiften till Larssons fader, f. 1852, att »flisor av Rökstenen skulle ha lagts in i den nya kyrkan», där de sedan förkommit.[39] Är denna tradition riktig, och har det varit de nyssnämnda skärvorna från stenens baksida, måste det högeligen beklagas, att de icke kunnat tillrättaskaffas, då den nu vanställda texten längs baksidans högra kant hör till det, som bereder forskningen de största svårigheterna i hela inskriften.[40]

[34] Wessén skriver i marginalen: Förkorta ej så!

[35] Wessén skriver i marginalen: »Ta med denna bild som kliché i texten!» Se figur 138.

[36] Wessén skriver i marginalen: »Nej! Jfr Svärdström» 1936.

[37] Wessén skriver i marginalen: Några år tidigare?

[38] [Nordéns fotnot] E. Vennberg, *Johan Hadorphs resor* (1917); Henrik Schück, *Kgl. Vitterhets, Historie och Antikvitets Akademien*, II, s. 402 f. — Teckningen av Rökstenen i *Bautil* (B 913) är signerad I.H. och I.L.

[39] [Nordéns fotnot] Hr Arvid Larsson tillägger i brev till mig 8.8 1946: »Vid ett besök, som prof. Mittag-Leffler (förväxling med den kände Rökstensforskaren professor L. F. Läffler? *Nordéns anm.*) gjorde i mitt hem för 30 — 35 år sedan, minns jag, att det diskuterades väldigt om den saken. Prof. M.-L. slet sitt hår i förtvivlan över att ej kunna få de önskade uppgifterna. Det är väl numera omöjligt att få reda på den saken». — Man vill emellertid här göra den reflexionen, att prosten Hedmark väl i så fall skulle ha sökt inpassa flisorna i deras lägen, då han avtecknade runinskriften på den söndertrasade kanten, och att han därefter skulle ha med omsorg vakat över, att de fått ett tryggt förvaringsställe. Var f.ö. vid denna tidpunkt den nya kyrkan så färdig, att man ville lägga in de betydelsefulla flisorna där? Och varför omnämnde prosten Hedmark varken då eller senare skärvornas existens? Hade stenen uttagits utan hans medverkan, och hade arbetarna dolt för honom, att de farit ovarsamt fram med det dyrbara blocket?

[40] Wessén skriver i marginalen: Kan man icke få veta något om kyrkoboden?

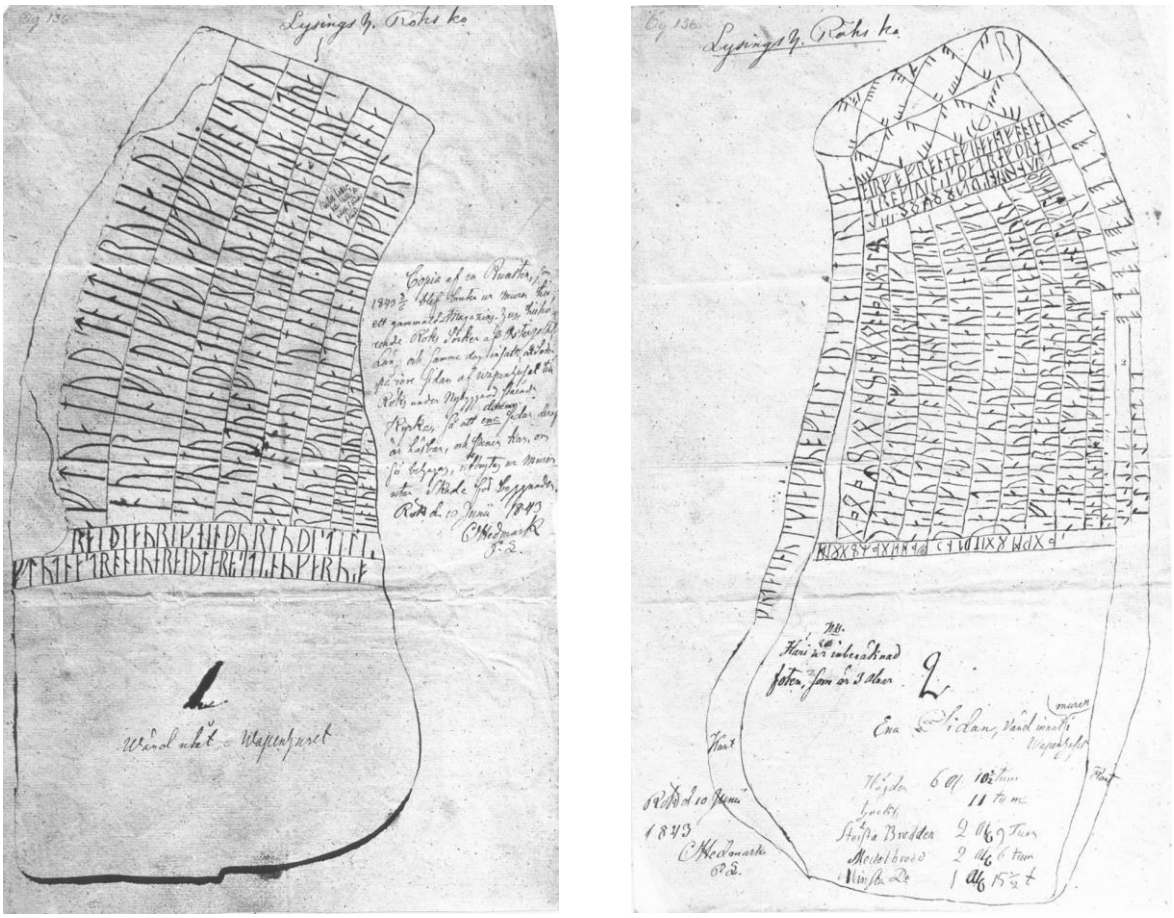

Fig. 139. Ög 136. Röks kyrka. Prostens Hedmarks teckning av stenen 1843 (ATA).

Plansch 135a. Ög 136. Röks kyrka. Foto H. Faith-Ell 1934 (ATA).

Med framsidan alltjämt synlig satt sedan stenen inmurad inne i vapenhuset, tills den år 1862 efter fornminnesintendenten P. A. Säves besök och under dennes ledning av Vitterhetsakademien uttogs ur väggen och restes på kyrkogården, strax inom kyrkogårdsmuren väster om kyrkans västra portal. Där försågs den senare med ett av ingenjör Algot Friberg i Jönköping ritat skyddstak. Under de första åren av 1900-talet anbragtas sedan löstagbara väggar och dörrar mellan skyddstakets stolpar, varigenom stenen tyvärr gjordes ytterligt svåråtkomlig. För den ständigt ökade strömmen av turister och de allt vanligare skolreseklasserna var det besvärligt att uppsöka stenens vårdare för att få skyddshuset öppnat. Det var främst hänsynen till dessa olägenheter, som föranledde Vitterhetsakademien att år 1933 utflytta stenen utanför kyrkogårdsmuren i söder och förse den med en på sidorna öppen skyddsanordning, dessutom mera estetiskt tilltalande än det tidigare trånga skjulet. Under vinterhalvåret är dock stenen alltjämt intäckt. Det skall emellertid icke nekas till, att stenens fria utsättande för väder och vind, ej minst den ständiga blåsten från Vättern, för med sig nya olägenheter. Den ofantliga ryktbarhet, stenen har fått i resereklamens tidevarv — den besökes årligen av tiotusentals människor — gör det oundgängligt, att stenens runor hållas uppmålade, men då bindeämnet i färgen med åren uttorkas, flyter färgstoffet med regn och blåst ut över stenens yta. Det har varit en ledsam följd av uppmålningen vid utflyttningen 1933, att särskilt på den mot Vättern vända sidan av stenen en ställvis rätt störande rödfärgning av den eljes så utsökt vackra, ljusgrå stenytan inträtt.

Dechiffrerings- och tolkningshistorik.

Den form av runskrift, i vilken den synliga sidans text var avfattad, den svensk-norska runraden eller kortkvistrunraden, var okänd för den äldre runforskningen, och Broocmans omdöme 1760, att runstenen »är aldeles obegripelig och oläslig» sammanfattar, vad man intill Liljegrens tid på 1830-talet ansåg sig kunna säga om inskriften. Först med Sophus Bugges avhandling 1873—1878 *Tolkning af runeindskriften på Rökstenen i Östergötland* bragtes ljus över denna. Efter Bugges banbrytande Rökstensforskning, som bedrevs ända till månaderna före hans död 1907, har en numera svåröverskådlig mängd avhandlingar utkommit berörande Rökstenstexten. För huvuddragen av denna Rökstensforskning redogör O. von Friesen i arbetet *Rökstenen läst och tydd* (1920), s. 2—6. Den detaljerade historiken, runa för runa och delvis även ord för ord, ger emellertid Hugo Pipping i avhandlingen *Rökstensinskriften en rättsurkund* (1932). Här är det nog att hänvisa till dessa båda framställningar, liksom också till Brates utförliga detaljanalys i *Östergötlands runinskrifter*, s. 232—254.

Läsning och tolkning.

Läsordningen.

Såväl hänsyn av praktisk art som rena pietetsskäl tala för, att man behåller den av Bugge införda och sedan av Brate, Pipping m.fl. följda läsordningen med beteckningssättet *aI—VIII* för framsidans dedikationsformel och dess fortsättning i de stupvända raderna, *b* för framsidans Teoderikstrof i de vågräta raderna och *c* för dessas fortsättning på den högra smalsidan samt *dI—IX* för baksidans stupvända rader. I detta godtagande av en redan hävdvunnen signering av inskriftens olika delar bör dock icke inläggas något tanketvång, så att man känner sig bunden att anse, att inskriften bildar ett logiskt helt med de olika momenten inlagda just i den av signeringen anvisade följden. O. von Friesen läser inskriften i en helt annan följd och anför skäl härför, som icke kunna frånkännas betydelse. Dock kan man icke blunda för, att denna von Friesens argumentering ej så litet färgas av hans strävan att få fram en siffermässigt tillfredsställande följd av moment för att utfylla det påfallande tomrummet mellan ristarens referat: »det säger jag för det andra» och »det säger jag för det tolfte». Hur pressad denna von Friesens argumentering är, framgår av ett sådant drag som att han såsom ett fristående moment (nr 7) räknar det enda ordet **trąki**. von Friesen synes mig också fästa ett överdrivet avseende vid vad som faller sig naturligast vid blickens överfarande av stenen: från högra smalsidan glider den upp över den bekvämt nedåtlutande toppsidan och från denna ned över närmaste parti av baksidan o.s.v. Sådana hänsyn ha naturligtvis medverkat vid ristarens val av ytor, men före dem torde väl ändå ha gått andra skäl. När ristaren hade beslutat sig för att i referatform meddela innehållet i ett gravkväde, en *kviða* — ty såsom en sådan torde det original böra uppfattas, på vilket referatet återgår — valde han för detta referat de stora, jämna ytorna på stenens fram- och baksida, men då han även ville inrycka annat i sin inskrift, upplinjerade han baksidan så, att han nådde en dekorativ verkan genom textpartiernas placering. Anbringandet av en så vidlyftig text som Rökstenens har ju icke varit en improvisationssak: texten har uppmålats på stenen före inhuggandet. Därav följer, att ristaren valt utrymme för de stora, sammanhängande partierna först och därefter inplacerat kortare, lösryckta partier på ytor, som blivit lediga, t.ex. längs kanter o.d. På det hela taget synes mig därför den Buggeska läsordningen ha större

sannolikhet för sig än den von Friesenska, helst som den också för med sig, att chifferns svårighetsgrad stegvis ökas för att kulminera i de avslutande partierna *h* och *i—k*.

På sidan A (framsidan) och sidan B (högra smalsidan):[41]

AaI: **aft uamuþ stạnta runaʀ þaʀ ·**
5 10 15 20

II: **in uarin faþi faþiʀ aft faikiạn sunu**
25 30 35 40 45 50

»Efter Vämod stå dessa runor. Men Varin, fadern, ristade dem efter den åt döden hemfallne sonen.»

Till läsningen: Efter 22 **ʀ** finnes ett sk, som har uppfattats olika. Bugge, med tveksam anslutning av Brate, räknar med tre punkter, von Friesen och Olsen med en något långsträckt punkt, vilket Brate finner »kanske riktigt, då det överensstämmer med skiljetecknen i d III och VI». Det första av dessa åberopade sk uppmålar emellertid Brate såsom ett låt vara otydligt kors. Då nu ristningens bäst utförda sk (de i lönnrunepartiet upptill å baksidan) äro otvetydiga kors, har jag ifrågasatt (Fornvännen 1945, s. 58), om icke sk efter r. 22 ursprungligen varit menat som ett kors. Jag återger det emellertid ovan med en punkt; det står på stenen i radens mittre höjd.

Till tolkningen: Den döde sonens namn står utan säkert uppvisad motsvarighet i det oss bekant forngermanska namnskicket och meningarna gå isär om dess rätta återgivande. Den av Hans Hildebrand 1866 först framförda meningen, att namnets förled är en motsvarighet till fvn. *Vé-*, har godtagits av flera senare forskare och mest utförligt motiverats av von Friesen (1920, s. 30 f.). von Friesen återger förleden som *Væ-* i enlighet med det förhållandet, att beteckningen *vä* för 'helgedom' »så godt som uteslutande förekommer på götiskt område». Den närliggande tanken, att namnet **Væmoðʀ* vore sekundärt uppkommet ur ett enledat namn *Mōðʀ*, som försetts med ett karaktäriserande prefix efter mönstret av det fornisländska *Vé-Geirr*[42] avvisar von Friesen med en erinran därom, att ett »fvn. *Móðr*, fsv. *Moþer* icke är säkert styrkt som självständigt personnamn». von Friesen påpekar, att på isländskt område anträffas namn sådana som *Véfrøðr*, *Vélaug*, *Vémundr*, *Vény*, *Véþormr*, vid vilkas sida ej finnas några enkla namn **Frør*, **Friðr* etc., så ock i fsv. *Viborgh*, *Vifaster ~ Væfaster*,*Vimunder ~ Væmunder*. — ~~Att ett namn av denna typ dock faktiskt kan vara knutet till en 'vi'-föreståndarsläkt och kanske vara givet med tanke därpå, visar inskriften på den smålundska runstenen vid Gursten, rest på Tjusts härads ursprungliga häradstingstad Godha-sten och försedd med uppgiften — såsom jag tolkar den — att »Gode-Skägge ristade, son till Vifrid. Sonen bjöd tillverka (tings)bäsingen». Det är frestande att antaga, att liksom sonen i sin egenskap av 'gode' (ledare av offer o.d. för bygdekretsen) kallades *Gōða-Skæggi*, hans fader av enahanda anledning kallades *Vīfriðʀ*, liksom föreståndaren av bygdekretsens lund vid Oklunda (sid. 388) kallades *Vifinn*. Då, såsom inledningsvis nämnts, allt talar för att Rökstenen rests på bygde-'vi'-ets mark och att dess upphovman stått knuten till den släkt, Ingvaldingarna, som namngivet helgedoms-byn, nu Ingvaldstorp, synes det icke otänkbart, att namnet **Væmōðʀ* kan ha givits med hänsyftning på bärarens bundenhet till ett traditionellt 'vi'-föreståndarskap inom släkten, jfr hurusom den isländske goden Vé-Geirr gav alla sina sju barn namn med förleden Vé-~~.[42, 43] Skrivningen av förleden med den vanliga runan för **a** har en motsvarighet i ristningens **marika** för *Mæringa*. Stödet för antagandet, att den vanliga beteckningen för 'helgedom, offerlund', 'vi', i denna del av Östergötland kunnat uttalas *væ*, ligger i namnet på den i Röks grannbygd belägna socken Väversunda, vari man med von Friesen helst vill se ett *i *Vævarisundom*, se nedan s. 241. Emellertid visar det invid Skenninge belägna, betydande bygdecentrumet *Vistenas* namn liksom ett helgedomsnamn sådant som *Götevi*, att uttalet med *-i* likaledes tillhört bygdens språk.

En annan möjlighet är att uppfatta namnet såsom **Vāmodʀ*, varvid man har att i förleden se det som fvn. *vá*, 'olycka', föreliggande ordet. Till detta **Vāmodʀ* stode faderns namn *Vārinn*[44] i särskilt fylligt allitterationsförhållande.

---

[41] Vid redigeringen har blanktecken infogats i läsningen mellan orden i enlighet med hur inskrifter normalt brukar återges i *Sveriges runinskrifter*.

[42] [Nordéns fotnot] Om denne *Geirr* i Sogn berättas i *Landnámabok* (s. 47), att han kallades *Végeirr, því at hann var blótmaðr mikill*. Åt alla sina barn gav han namn med förleden *Vé-*, de hette *Vébiǫrn*, *Vésteinn*, *Véþormr*, *Vémundr*, *Végestr*, *Véþorn*, *Védis*.

[43] Wessén har satt den här genomstrukna texten inom klammerparentes, skrivit dubbla frågetecken i marginalen och mot slutet skrivit i marginalen: Detta är av allt att döma ren konstruktion! Inte får man bokstavligt ta för gott allt vad Landnáma påstår!

[44] Wessén skriver i marginalen: Långt a?

Plansch 136. Ög 136. Röks kyrka. Sidan A. Foto H. Faith-Ell 1934 (ATA).

En tredje möjlighet har framlagts av Erik Björkman i hans arbete *Studien über die Eigennamen im Beowulf* (1920) och godtagits av Ivar Lindquist (i artikeln Rökstenen i *Svensk uppslagsbok*, 1935). Björkman återger namnet som *Uá(g)móþ*. Då emellertid bägge de nyssnämnda läsningarna äro fullt godtagbara, inser man ej, vad som skulle tvinga till valet av ett tredje alternativ. — Då namnformen Vämod vunnit burskap i den yngre Rökstenslitteraturen (Brate, von Friesen) väljes den här, utan att den därigenom betecknas såsom mera sannolik än formen Vamod.

Faderns namn **uarin**, som nämnt allittererande med sonens namn — enligt seden inom det förvikingatida namnskicket — är belagt såsom personnamn på en runsten från samma tid som Rökstenen, rest blott 14 mil från denna, den småländska stenen från Rottnekvarn (Sm 20, se R. Kinander, *Smålands runinskrifter*, s. 77). Den i strofisk form avfattade, tyvärr sedan länge förlorade inskriften har ett innehåll, som erinrar om Rökstensingressen: **afrstaiurainiʀukubutr** (rekonstruerat) etc., »efter Varin, som bönder höggo ihjäl, må stå ...». Även på ett annat götiskt område, Vårkumla sn strax SO om Falköping, synes namnet vara belagt, i det att nuv. ortnamnet Vårskäl äldst skrives *Varisskælf* (E. Hellqvist, *Svensk etymologisk ordbok*, under Skälv). Det förtjänar även anmärkas, att i den med östgötskt sagostoff uppblandade Helgediktningen i Eddan förekomma ortnamnen *Varinsey*, *Varinsvík*, *Varinsfjǫrðr*. På nordiskt område synes namnet hittills enbart knutet till götiska bygder, i varje fall som verkligt personnamn.

Nya bidrag till kännedom om innebörden av verbet *fā* (ristningens **faþi**) lämnas av de östgötska Kälvesten- och Oklundatexterna, s. 6 och 388.[45] Det framgår av dessa otvetydigt, att verbet syftat på en personlig befattning med ristningens framställande. Varin har m.a.o. själv ristat och uppmålat Rökstensinskriften (verbets egentliga innebörd är 'måla' o. likn.)

R. 39—52 **aftfaikiąnsunu**, 'efter döde sonen'. Valet av ordet 'feg', som ännu i västsvenska dialekter[46] har kvar sin ursprungliga betydelse 'förutbestämd att snart dö', fvn. *feigr*, fsv. *fegher*, 'dets.', är uppenbarligen betingat av det högstämda talets krav på alliteration: *en Varinn faði, faðir, / aft fæigjan sunu*. Att ordet även kunde användas om en redan död, framgår av Eddans *fyllisk fjǫrvi feigra manna*, »han fyller sig med döda mäns kött» (Vǫluspá 41) liksom av ett uttryck i *Gísla saga Súrssonar* (ed. F. Jónsson, 1903, s. 83). I västgermansk diktning har ordet ofta innebörden 'död' (citat hos Bugge 1910, s. 8). — Ordknappheten i partiet om sonens död överraskar och ger snarast intrycket, att denna död i och för sig varit föga uppseendeväckande, se närmare längre fram (s. 244).

Hela dedikationsformeln har Erik Noreen velat uppfatta som en tämligen regelbunden halvstrof i ljoðaháttr, varvid han uppfattar **in** icke som det kopulativa-adversativa 'och, men' utan som ett relativt *en*, 'som', och läser: »Efter Vamod stå de runor, som Varin ristade, fadern efter den döde sonen» (*Fornvännen* 1943, s. 357 f.) Jag har i *Fornvännen* 1945, s. 57 f. uppvisat, varför detta tolkningsförslag är oantagbart.

Förhållandet mellan dedikationsformeln på Rökstenen och liknande ingresser å andra samtida stenar har jag sökt belysa i *Antikvariska studier* I, 1943, s. 219, där jag bl.a. tolkat inskriften på den uppländska Adelsö-stenen (U 10), avfattad i en med Rökrunor uppblandad fuþark, som en direkt motsvarighet till Rökstensingressen (**aftybisantistainsaʀ** / **aklkikaʀþif...**, »efter Öpir står denna sten, och Loke gjorde (inskriften), f...».

AaIII: **sakumukmini þat huariaʀ ualraubaʀ uaʀin tuaʀ**
55 60 65 70 75 80 85 90

IV: **þaʀ suaþ tualf sinum uaʀinumnaʀ t ualraub-**
95 100 105 110 115 120 125

V: **baþaʀ sąmąn ą umisumąnum ᛫ þat sakum ąna**
130 135 140 145 150 155

VI: **rt huaʀ fur niu altum ąn urþi fiaru**
160 165 170 175 180 185

VII: **miʀ hraiþkutum auk tu**
190 195 200 205

miʀ ąn ub sakaʀ
210 215

[45] Nordén skriver »ovan s. och s. », men då runristningen från Oklunda beskrivs senare i detta arbete har ordet 'ovan' utgått.

[46] [Nordéns fotnot] Jfr Birger Sjöberg i *Kriser och kransar*: »[I marginalen skriver Nordén »Senare!» och Wessén/Jansson: »SAOB?»] Molniga måndag räckte mig kransen. / Självtro växte, blodet steg. / Kvittrande tisdag miste jag sansen, / veks för en ordstöt, släppte balansen. / Trött som en vaxbild i smälta neg ... / Vaknade plundrad, stum och feg.»

- Om en gammal man, som först efter långvarig sjuklighet dog, sades det: »Tänk att han skulle bli så feger!» (meddelat mig av lektor Carl Larsson).

»Jag säger den unge mannen (allt folket det?), vilka de två stridsbyten voro som tolv gånger togos som byte, båda på en gång från man efter man. Det säger jag för det andra, vem som för nio släktled sedan miste livet bland hreidgoterna och dog under kval[47] för sina brotts skull.»

Till läsningen: Den efter 126 **b** följande runan är av omtvistad natur. Senast har von Friesen (1920, s. 36) karaktäriserat den som en hst, från vars övre ände en kort bågböjd linje utgår, så att runan kan kompletteras såväl till ett **u** som till ett **r**. Där den korta båglinjen slutar, synes mig dock en buktande ojämnhet vidtaga, som om den vore huggen skulle förvandla runan till ett ᚱ, en typ av **r**, som dock avviker från den i ristningen eljest använda. Kanten av stenen är här emellertid trasig och ytan grov; ristaren kan ha slagit ett **u**, men så ha kanterna lossnat, så att en figur uppstått, som nu nog mest för tankarna till ett **r**. Sk efter 148 **m** är mera ett kort streck än en punkt.

Till tolkningen: R. 53—63 **sakumukmini**. Då en med Rökstensristaren samtidig läsare utan förhandskännedom om inskriftens innehåll gick till dess tydning, torde han a priori ha varit inställd på att här möta en serie meddelanden till sådana som han själv, till vägfarande alltså och till bygdebor — alldeles som när man på den blekingska Stentoften-stenen lästa **niuhᴀborumʀ** / **niuhagestumʀ**, »nyheter för bygdebor, nyheter för gäster!»[48, 49] Rökstenens **sakumukmini** torde han därför tämligen oöverlagt ha uppfattat som *sagum mōgmenni*, »jag säger för allt folket». Bruket av *-m*-formen för 1. pers. sing. pres. angav ristningen såsom avfattad i högstämt språk, såsom vanligt var i dåtida poesi,[50] och ordbildningen **mōgmenni*, n., torde ha tillhört det dåtida språket, jfr. fvn. *þjóðmenni*, 'bra människa', *múgamaðr*, 'man ur folket'. Dessa bildningar på *-menni* ha visserligen i fvn. en individuell syftning: *lítilmenni*, 'obetydlig person', *illmenni* och motsatsen *góðmenni*, 'dålig' resp. 'bra person', men för åtminstone *ungmenni* och *góðmenni* är därjämte en kollektiv syftning: 'ungdomar' resp. 'bra folk' bestyrkt.

När han med den sålunda funna läsningen i minnet nådde fram till det andra ställe i den lättlästa Rökrune-texten, där runföljden förekommer (r. 578—584), visade det sig emellertid omöjligt att inskjuta de förut använda orden. Texten **nukmi[nikiʀ]alu[hu]kiainhuaʀiþ...**[51] synes snarast kräva läsningen *nūk ungmenni mēʀ alu*, 'nu föder jag åt mig en ung man'. Vid fortsatt läsning nådde han samma kombination av runor i följden r. 613—623, nu uttryckt i lätt genomskådad lönnskrift: **sakumukminiuaimsiburiniþ(i)ʀtrąki**; här antydes, att en ung bonde fått en son, och för **sakumukmini** vore bägge de nyss vunna värdena användbara. Då läsaren för fjärde gången stötte på runföljden, var den uttryckt med den teckenrikare samgermanska runraden, och han kunde då vänta att få bättre hållpunkter för fastställandet av uttalet. Men då visar det sig, att runmästaren avsiktligt undvikit att överhuvudtaget använda **u**-runan, eftersom denna sammanföll med kortkvistradens form och hans föresats här var att endast använda runor av en från Rökrunorna avvikande form. Orden stavas här **sakwmogmenj**, och då ristaren även på ett annat ställe (**jgoldigᴀ**) visar sig okunnig om *ing*-runans existens, vet man icke, om ordet är att utläsa som *mogmenni* eller *ungmenni*. Ett svagt stöd för uppfattningen, att det åtminstone här icke vore att uppfatta som ungmenni kunde möjligen ligga i den omständigheten, att ristaren begagnar olika runtecken för vokalljuden i verbändelsen och substantivets första led: **sakwm** resp. **-m-ogmenj**. Har det förra varit ett *u*-aktigt ljud, ligger det ju nära till hands att i det senare ljudet, skrivet med samgermanska *oþal*-runan, se ett verkligt ljud *o*. Den maskerande användningen av vissa samgermanska runor i detta parti omintetgör dock alla säkra slutsatser. — Femte gången, runföljden återkommer, i partiet D h, är den uttryckt i lönnskrift och åtföljes av det dubbeltydiga ordet **þur**. Både tolkningen »allmänheten» och »ynglingen» äro här möjliga.

Måhända får man, med den nedan motiverade helhetsuppfattningen av inskriften som utgångspunkt, antaga, att ristarens avsikt varit att vända sig till en 'ung man', hans väntade eller nyfödde son, men att han därvid använt ett skrivsätt, som åtminstone på ett par ställen utan vidare medgav även läsningen 'allt folket', och att han där intet skulle ha haft att invända, om någon hade läst så.

Konstruktionen i runföljden 67—98 med det som rel. pron. brukade 95—98 **suaþ**, ur *svā at*, använt även i 376—379, har numera fått ett motstycke i den västgötska Sparlösastenens **runąʀþᴀʀ--suᴀþᴀlrikulubufᴀþi**, »de runor, som Alrik Lumber(?) ristade».

---

[47] »under kval» är markerat och i marginalen har Wessén skrivit ett frågetecken.

[48] För den senare delen av meningen skriver Wessén i marginalen: Flyttas till noten?

[49] [Nordéns fotnot] Denna av Bugge först givna översättning synes mig nämligen alltjämt överlägsen alla senare prövade.

[50] [Nordéns fotnot] Exempel Hyndluljóð: *Mart seggjum þér / ok munum fleira, / vǫrumk at viti svá* etc. Egil Skallagrimsson: *Rístum rún á horni, / rióðum spjǫll í dreyra, / þau velk orð til eyrna / óds dýrs viðar róta.*

[51] Nordén hade inga parenteser. Eftersom Wessén i marginalen skrivit: »Angiv på något sätt (t.ex. genom parentes), vad som är supplerat!», har en sådan ändring gjorts i utgåvan.

Partiet 113—127 synes man med von Friesen böra uppfatta som en genom ett uteglömt[52] **a** uppkommen felristning för **numnar at ualraubu**. Endast denna läsning ger ett språkligt nöjaktigt sammanhang. Då stridsbytena sägas ha tagits 'på' (**ą**) männen, bör det ha rört sig om vapen, sköldar, svärd, hjälmar e.d.

Runföljden 177—187 **ąnurþifiaru** har tolkats på flera sätt. Då fvn. *fjǫr*, n., betyder 'liv, livskraft', resp. 'kött och blod som säte för livskraften, kropp (ex. Vǫluspá 42)', väntar man sig knappast konstruktionen *verða á fjǫr*, med **ąn**, fvn. *á*, som preposition i st. f.[53] **i(n)**, om betydelsen skall vara »kom till livet», låt så vara att uttryck sådana som *verða á leið*, *verða á veg e-s*, kunna åberopas som i viss mån motsvariga. Möjligheten att en reflex från den ursprungliga betydelsen 'värld', jfr got. *fairhwua*, 'världen', skulle dröja kvar över ordet ännu på 800-talet, kan ju icke helt avvisas, och då vore ju prep. *ān* naturlig. Det vore m.a.o. frågan om en stelnad fras. Dock kan det icke nekas till att kontruktionen förefaller mera osökt, om man istället räknar med prepositionen fvn. **ǫ́n** eller **ǫ́n**,[54] senare skriven *án*, av **anu*, 'utan' (A. Noreens uppslag). H. Pipping, som senare (1934) anslutit sig till denna tolkning, har framdragit en sats: *þá skal hann án vera liðit*, 'då skall han mista understödet' (*Grágás*, ed. Staðarhólsbók, Kbhn 1879, s. 134), som kommer den förutsatta satsen (**sakum**) - - **huar an urþi fiaru**, '(jag säger) - - vem som miste livet', så nära som möjligt. Även sedd i samband med fortsättningen i runföljden 201—217 synes en sats med detta innehåll ge god mening.

von Friesens tolkning »kom upp på stranden med sina hreidgoter och dog med dem för detta sitt brott» är betingad av hans helhetssyn på inskriften, knappast av tvingande språkliga skäl. Faller det hämndmotiv, som von Friesen räknar med, bort, mister tolkningen sitt egentliga underlag.

R. 188—200 **mirhraiþkutum**. För skrivningen **mir**, som förekommer åtminstone två gånger på Rökstenen och får antagas återge ett uttal *mĕr* eller *mēr* (:< **meðr*), har ett nytt belägg framkommit i den nyframtagna inskriften på baksidan av Kälvestensblocket (Ög 8): **mir aiuisli**. Tidigare hade man den likaledes östgötska Landerydsstenens (Ög 111) **mir knuti**. Överhuvudtaget synes företeelsen vara typisk för Östergötland. — von Friesens undersökning (1920 s. 108—134) av vad källorna ha att berätta om hreidgotarna och deras land, avsedd att vara uttömmande, synes mig icke vara opåverkad av författarens tendens; att rättfärdiga en tolkning, enligt vilken Rökstenens **þiaurikr** vore en annan än den historiske östgötakonungen Teoderik den store. von Friesen bestrider, att namnet hreidgotar (i dess olika skrivningar) någonsin avsett en sydeuropeisk folkstam och åberopar som stöd härför, att namnet är känt blott från nordiska och engelska källor, icke från medeltidens latinska eller grekiska skrifter. En kärnpunkt i von Friesens argumentering är hans härledning av namnet. Som enda tänkbara germanska ord, som kunde utgöra namnets förled, räknar han det, som föreligger i fvn. *hreiðr*, n., fsv. *redher*, m. o. n., *redhre*, m., *redhe*, m. o. n., 'rede'. (H)reidgotarna måste vara 'goterna i redet', alltså ursprungligen de i det första kolonisationsområdet på Europas fastland, Weichsel-landet i Ost-Preussen, inflyttade götarna. Sedan den bekanta utvandringen (o. 160—236 e.Kr.) därifrån till Svarta havsområdet ägt rum, skulle namnet ha stannat kvar enbart i Östersjöområdet,[55] ett språkbruk som skulle avspegla sig såväl i Rökinskriften som i den del av den fornnordiska litteraturen, där namnen (H)reidgotar och (H)reidgotaland överhuvudtaget uppträda med syftning öster- eller söderut, ävenså i den fornengelska litteraturen. Denna von Friesens tolkning av förleden *hreið-* är så tilltalande, att man gärna räknar med den som riktig, men därav följer icke, att man måste godtaga hans tes, att namnet för alltid blev begränsat till att gälla Östersjökustens goter. På Rökstenens tid (o. 800) voro de gotiska inslagen i det forna gotiska kärnlandet vid Weichselmynningen för minst tre[56] århundraden sedan utplånade, men hreidgotanamnet levde kvar med en säregen glans, såsom den engelska diktningen med Widsið (600-talet) i spetsen och den nordiska med Eddan[57] och sedan fornaldarsagan visar. Påtagliga drag i denna diktning, såsom det upprepade åberopandet av Ermanariks goter i Widsið eller den väsentligen på svenskt sagostoff byggda Hervararsagans mångsidigt betygade orientering mot Sydosteuropa (bl.a. ortnamn sådana som *Danparstaðir*, jfr Dnjepr, *Húnaland* d.v.s. Ungern, *Harfaðafiǫll* väl Karpaterna) synas ofrånkomligt ge vid handen, att hreidgotanamnet följde goterstammen, även sedan denna blivit bofast i Sydeuropa, i varje fall har man i Norden fortsatt att begagna det hävdvunna namnet för de utvandrade stamfränderna. Att den bekante östgotiske konungen Radagais, som år 404 med en väldig östgotisk här genom Pannonien föll in i norra Italien och hotade störta Stilicos romerska välde, av den engelske konung Alfred i dennes översättning av Boëthius och Orosius bär beteckning *rædgota*, *rædgot*, är ett av

[52] Wessén markerar »uteglömt» och skriver ett frågetecken i marginalen. Därunder står (förmodligen skrivet av Nordén): Jfr 426—439 **satin t siulunti** 709—726 **goldjn d goąnar hoslj**

[53] Nordén skriver »istf. för», korrigerat i utgåvan.

[54] Ingen skillnad på de båda formerna i manuset.

[55] I marginalen skriver Wessén: Oklart. Namnet har väl först då *uppkommit* för att beteckna den del av stammen som satt kvar i boet.

[56] Wessén sätter ett frågetecken i marginalen.

[57] [Nordéns fotnot] Som en stelnad fras, snarast med betydelsen 'bland människorna', förekommer uttrycket *með hreiðgotom* i Vafþrúðnismál 12.

von Friesen förbisett förhållande, som dock ådagalägger, att ännu för den på 800-talet skrivande, lärde konungen hreidgotanamnet (i dess engelska vidareutveckling till *hréð-* 'ära, segerglans') helt naturligt anknöts till östgoterna. von Friesens med stor energi företrädda åsikt, att Rökstenens hreidgoter icke avse Teoderik den store och hans landsmän, torde därför icke komma att vinna anslutning. Tolkningen **hraiþkutum** : 'östgoter' är en av de punkter, där den eljest plågsamt disparata Rökstenstolkningen varit enig, och den har alla förutsättningar att förbli så.[58]

R. 201—210 **auktumiʀǫnu**, *auk dō mēʀ annu*, »och dog under hårt dödsarbete».[59] Runföljden bereder stora tolkningssvårigheter, om **ǫn** skall fattas som prepositionen 'å', ty varpå skulle ett sådant 'på' syfta? Att med Bugge uppfatta **ǫn** som en skrivning för pronominet 'han' synes av flera skäl omöjligt, bl.a. med tanke på satsbyggningen. Alltjämt förefaller däremot den av von Friesen 1907 (Runorna i Sverige)[60] föreslagna ehuru av honom senare förkastade tolkningen vara såväl formellt som innehållsmässigt oklanderlig.[61] von Friesen såg i **ǫnu** dativformen av det mot fvn. *ǫnn*, f., 'arbete, vedermöda' svarande fsv. ordet, nsv. *and* (i skörd*anden*). Hela satsföljden »jag säger, vem som miste livet bland hreidgoterna (=östgoterna) och dog under svåra kval» äger intet anmärkningsvärt, om den tänkes åsyfta östgotakonungen Teoderik, som ju är huvudfiguren i det omedelbart efterföljande textstycket. Med sitt strålande minne fläckat av vanhedrande handlingar, som han begått, ändade ju Teoderik i verkligheten sitt liv, och sagan — snabbt omhändertagen av den katolska agitationen — utmålade i mustiga färger de dödskval, under vilka han gick bort.[62, 60]

R. 211—217 **ubsakaʀ**, säkerligen att med von Friesen, läsas som *um sakaʀ*, »för brotts skull».[60]

AbI: **raiþiaurikʀ hin þurmuþi stiliʀ**
220 225 230 235 240

II: **flutna strǫntu hraiþmaraʀ sitiʀ nu karuʀ ǫ**
245 250 255 260 265 270 275 280

Bc: **kuta sinum skialti ub fatlaþʀ skati marika**
285 290 295 300 305 310 315

»Rådde Tjudrik

den dristige (eller: den Tor-lynte),[63]

skeppshärens stridsdrott,

över Hreidhavets strand.

Sitter nu härklädd på hingsten sin

— fästad är skölden —

Märingars förste.»

Till läsningen: Runorna äro överallt tydliga, någon ovisshet om läsningen råder ej här.

---

[58] Wessén skriver på baksidan: Jag sätter ett stort ? för påståendet, att man i Norden skulle ha »fortsatt» (!) att begagna »det hävdvunna namnet för de utvandrade stamfränderna». Sannolikare torde väl vara, att sedan inga reidgoter mera fanns, namnet levde kvar i diktningen med en obestämd och osäker innebörd, endast som en för allitteration och meter ibland välkommen variant till namnet goter.

Jag tror för min del alldeles säkert att Nordén har rätt gent emot v Fr i fråga om Teoderikstrofen, men motiveringen kunde förbättras.

Är det inte för mycket sagt att Rökstenstolkningen har varit plågsamt disparat? Hur skulle förf. i så fall våga framlägga ett enhetligt (utan alternativ?) i ett publikationsverk?

[59] Wessén sätter ett frågetecken i marginalen.

[60] [Nordéns fotnot] Vilken eller vilka av de av Teoderik begångna förbrytelserna varit, som åsyftas av Rökstensmästaren, må här ställas därhän. Hur strålande hans hjältegestalt än har tecknat sig för samtid och eftervärld, måste hans minne ändå ha sudlats av de ogärningar, begångna under särskilt vanhedrande omständigheter varmed han hänsynslöst beredde sig väg till makten och behöll denna. Efter fredsslutet år 493 med den honom jämnbördige Odovakar inbjöd han vänskapligt Odovakar till en överläggning i sitt hem i Ravenna och nedstack där med egen hand den omisstänksamme medregenten, varefter samma öde gick ut över Odovakars anhängare och släktingar. Det var ett nidingsdåd, vars skamlighet torde ha förstorats för germanerna genom brottet mot själva gästfrihetens helgd. När Teoderik sedan mot slutet av sin bana såg sitt välde plötsligt vackla, förvandlades han under besinningslös desperation till en tyrann. Två av sina mest ryktbara medarbetare, den lärde författaren Boëthius och dennes likaledes framstående svärfader senatorn Symmachus kastade han i fängelse, dömde dem till döden och avrättade dem, ja t.o.m. påven Johannes och ett antal av dennes medarbetare kastades i fängelse, där påven dog. Det synes otänkbart, att ryktet om händelser sådana som dessa icke skulle ha trängt upp till Norden samtidigt med berättelserna om den beundransvärde germankonungens politiska stordåd. Den nordiska traditionen måste väl ändå ha haft någon motsvarighet till den svartmålning av Teoderikgestalten, som utmärker den ortodoxa medeltidstraditionen. I skräckdagar ställer denna tradition Teoderiks bortgång. Då en stor fisk serverades vid konungens bord, fick Teoderik plötsligt se Symmachus huvud i fiskens, och i skräck och ruelse skall konungen ha störtat upp från bordet, kastat sig på sin säng och efter några dagar i djup ångest ändat sitt liv. En from man berättas ha sett, hur Teoderik av påven Johannes och senatorn Symmachus naken nedstörtades i en glödande krater. I ännu yngre katolsk medeltidstradition har Teoderik blivit en legendfigur, på vilken kyrkan demonstrerar, med vilka helveteskval en hämnande försyn sörjer för att de bestraffas, som förgripa sig mot Guds bud och kyrkans anhängare.

[61] Wessén sätter ett frågetecken i marginalen.

[62] Wessén skriver: Det förvånar mig verkligen att N. velat upptaga denna av v Fr framställda och av honom sedan förkastade tolkning. Är det det ringaste sannolikt, att ett ord med så pregnant innebörd som *ann* skulle kunna betyda dödsarbete?! Skulle det inte ha verkat snarast löjligt för forntida östgoter? »Svåra kval» är en sekundär utveckling ur 'dödsarbete'!

[63] Wessén sätter ett frågetecken i marginalen.

Till tolkningen: R. 218—221 **raiþ**: efter von Friesens komplettering (1920 s. 41 f.) av Bugge (1910 s. 43 f.) är det slutgiltigt fastställt, att **raiþ** återger ett preteritum *rēð* av *rāða*, 'råda', icke ett *reið* av *rīða*, 'rida'. Slutsatsen styrkes av den ofta åberopade[64] strofen i Ynglingatal, 26: *Réð Óláfr / ofsa forþom / víþre grund / of Vestmare* (ed. A. Noreen), jfr Valafrid Strabos uttryck om Teoderik i dikten om konungens ryttarstaty: *Tetricus Italicis quondam regnator in oris*.

Plansch 138a. Ög 136. Röks kyrka. Sidan B. Foto H. Faith-Ell 1934 (ATA).

R. 221—228 **þiaurikʀ**, trots von Friesens motargumentering (1920 s. 45 f.) helt visst ett återgivande av östgotakonungen Teoderiks (o. 474—526) namn. Då namnet motsvarar ett gotiskt **þiudareiks*, vilket med hänsyn till Rökstenstidens nordiska ljudutveckling bör väntas ha blivit **þjūðrekʀ*, kan man räkna med att en snart begynnande sammansmältning av dentalen med det följande r-et fört namnet vidare till formen **þjūrekʀ*. Ristarens förmåga av ljudanalys har ej räckt till för ett riktigt återgivande av detta uttal.

R. 229—238 **hin þurmuþi**. Allmän enighet synes numera råda därom, att den första av Bugges framställda bägge förklaringar av adjektivet är att föredraga. Den räknar med ett substantiv **þor* i förleden, motsvarande nyisl. *þor*, m, nyno. dial. *tor*, 'dristighet', och en efterled fvn. *móðr*, '-sinnad'. Ordbildningen motvarar fvn. *heiptmóðr*, 'vred', fsv. *sorg*(*h*)*mod*(*h*)*er* m.fl. Emellertid är det ju en brist, att ett sådant synbarligen nära till hands liggande adjektiv *þormóðr* icke är påvisat i något germanskt språk, låt vara att mansnamnet *Þormóðr* tillhör de vanligaste i Norge och på Island och är känt från fsv. och fda. område samt England och Normandie. Substantiv sådana som *ásmóðr*, 'ett sinne som gudarnas', *iǫtunmóðr*, 'ett lynne likt jättarnas', antyda emellertid möjligheten att uppfatta mansnamnet som åsyftande 'en som har Tors sinnelag', och därigenom skulle ju en likartad tolkning av epitetet på Rökstenen understödjas.

R. 239—250 **stiliʀ flutna**, 'sjökrigarnas hövding'. Under anloppet mot Odovakars Italien tvingades Teoderik till sist att anskaffa en flotta för att lyckligt avsluta den ett par år långa belägringen av Odovakar i Ravennas starka fästning med dess hamnar. När sedan hans eget Italienvälde vid 520-talets mitt plötsligt lutade mot fall, påbörjade han en rastlös verksamhet för att skapa en mäktig flotta.

R. 251—267 **strǫntuhraiþmaraʀ**, Efter von Friesens medgivande (1920, s. 41 f.) torde ingen längre vilja bestrida, att **strǫntu** är en dativ, betingad av pret. *rēð*, 'rådde över'. Tidigare räknade man med en ack. sing. beroende av *reið*, 'red'. I **hraiþmaraʀ** har man att se en enligt gängse regel uppkommen kortform för ett havsnamn, som i nom. bör ha lytt **Hræiðgutamarʀ*, 'Hreidgotahavet'. Att mellanleden faller i en treledad sammansättning, är nämligen ett ej minst av ortnamnen betygat förhållande. Då Teoderik som bekant bodde främst i Ravenna, bör namnet avse Adriatiska havet.

Den anmärkningsvärda formen 268—272 **sitiʀ**, motsvarande ett väntat fvn. 3. sing. pres. *sitr*, lämnas av Brate okommenterad. Frågan gäller, huruvida 271 **i** är att anse som svarabhaktivokal eller ej. En

[64] [Nordéns fotnot] Tidigast uppmärksammat av Magnus Olsen (Bugge 1910 s. 242).

sammanfattning av diskussionen av denna detalj ger H. Pipping (1932 s. 31). Övervägande räknar man med att det är en sekundär svag form, där *-i*-et alltså motsvarar *-e*-et i ags. *siteð*.[65]

R. 275—279 **karuʀ**, här med all sannolikhet att förstå såsom 'färdigrustad', eftersom en detalj sådan som den uppfästade skölden särskilt framhäves. I anslutning till uppfattningen att skildringen i strofens senare del åsyftar Teoderiks ryttarstaty i Aachen, har man eljest framkastat tanken, att **karuʀ** kunde avse den färdiggjutna statyn.

R. 281—284 **kuta**. Tolkningen av *goti* som 'häst' räknar oftast med att ordets betydelse är överförd från folkslagsbeteckningen, alldeles som ordet 'arab' står för 'arabisk häst' (A. Noreen). Emellertid torde väl förhållandet vara ett annat. Ett antal beteckningar för 'man', 'ung man' m.m. (*gautr*, *gauti-*, *-gutan-*, i nyare språk norskans *gut*, svenskans *gosse* av **gut-se*?)[66] utgöra avledningar av den i verbet 'gjuta' föreliggande roten, och appellativerna anknyta alltså till den maskulina egenskapen att gjuta säden. Av denna anledning hör *goti*, 'hingst', hit,[67] och i diskussionen av goter-traditionen bakom Rökinskriften kan ordet alltså icke inryckas.

R. 290—305 **skialtiubfatlaþʀ**. I dativen **skialti** ligger betydelsen 'med skölden'. För **ub** har givits olika tolkningar: *of* (det perfektiva prefixet) godtages av Bugge, Brate, *umb* är von Friesens läsning, H. Pipping läser ordet som *upp*. Läsningen *umb* stödes av den likartade läsningen strax ovanför i r. 211—212.[68] Under alla omständigheter synes diktaren vilja framhäva, att den fullrustade ryttaren för skölden hängande i en rem över axeln, icke i stridsställning på armen. Uttrycket erinrar slående om en passus i Angellus' dikt från år 839 om Teoderiks ryttarstaty (rest i Ravenna och år 801 av Karl den store överflyttad till Aachen): »ovanpå (sockeln) en häst gjuten på vänstra skuldran och höll lansen med den upplyfta högra armen».[69] Skölden var rund och kupig (»Varför synes han på högra sidan bära en klocka?», *nola*, Valafrid Strabo i en annan dikt om samma staty, skriven 829). De påtagliga likheterna mellan Rök-strofens och de anförda bägge dikternas skildringar av den till häst sittande, här-klädde Teoderik ha övertygat Bugge, Brate, Schück m.fl. om, att Rökstensmästaren med sin halvstrof åsyftar den till Aachen — ungefär samtidigt med Rökstenens tillkomst — flyttade och därför aktuella Teoderik-statyn från Ravenna. Parallellen med den redan tidigare åberopade strofen 26 i Ynglingtal synes mig dock tala i en annan riktning. Här heter det: *Réð Óláfr / ofsa forþom / víþre grund / of Vestmare / - - / Nú liggr gunndiarfr / á Geirstǫþom / herkonongr / hauge ausenn* / (ed. A. Noreen), »Olof härskade fordom över ofantligt vidsträckt mark hänöver Vestmarir - - nu ligger den stridsdjärve härkonungen på Geirstadir, där en hög uppkastats över honom». Men på samma sätt heter det i en strof strax dessförinnan (23): *ok nú liggr / und lagar beinom / rekks lǫþoþr / á raþar bradde, / þar's élkaldr / hiá iofor gauzkom / Vǫþlo straumr / at váge kømr*, »och nu ligger krigsmannens undfägnare (:konungen) under sjöns b en (:stenar) på brädden av moränen, där strömmen Vodla, kall som en störtskur, invid jovurn (:fursten) uppnår den götiska kusten» (A. Noreen). Med andra ord: den av de samtida skalderna nyttjade tekniken vid en ärediktning över en ätts bortgångna medlemmar innebar, att man först meddelade en kort karaktäristik över den dödes personlighet och hans bragder och därpå angav, hur han dött och var han låg begravd. Så är ju i stort sett hela Ynglingatal komponerat, och därför förefaller det riktigast att i Rökstrofens sista helming se en poetisk allegori[70] över Tjudriks tänkta tillvaro i livet hinsides. Men uteslutet är väl ej, att denna poetiska bild konkretiserats genom berättelser om Teoderiks ryttarstaty i Ravenna resp. Aachen, helst som man från berättelserna om sveakonungen Björns handelsdelegation hos kejsaren i Aachen 829 vet, att svenskar under de årtionden, då statyns förflyttning var aktuell och Rökstenens inskrift tillkom, hade sina vägar genom Aachen. Statyn torde ha varit så mycket mer observerad, som den med säkerhet var den enda ryttarstatyn i germanländerna.

---

[65] Wessén skriver ett frågetecken i marginalen.

[66] Wessén skriver två frågetecken i marginalen och dessförinnan: »gosse» bör nog utgå.

[67] [Nordéns fotnot] Så också A. Noreen hos H. Schück, *Bidrag till tolkning af Rökinskriften*, 1908, s. 9 noten.

[68] Istället för »läsning» och »läser» bör det snarare stå »tolkning» och »tolkar».

[69] [Nordéns fotnot] »*Scutum sinistro gerabat humero, dextero vero brachio erecto lanceam tenens*». von Friesen, för vars hela uppfattning av Rökstensinskriften det är avgörande, att stenens **þiaurikʀ** i c k e är Teoderik den store, avvisar tanken, att strofens senare helming skulle avse en ryttarstaty och påpekar vissa skillnader mellan Rökstenens skildring av ryttaren och Agnellus', främst den, att Rökstensstrofen framställer honom i fredlig ställning med skölden över skuldran, medan den latinska diktaren skildrar honom i stridsställning med lansen höjd i högra handen och skölden förd av vänstra armen (von Friesen 1920, s. 47 f.).

[70] Wessén skriver ett frågetecken i marginalen.

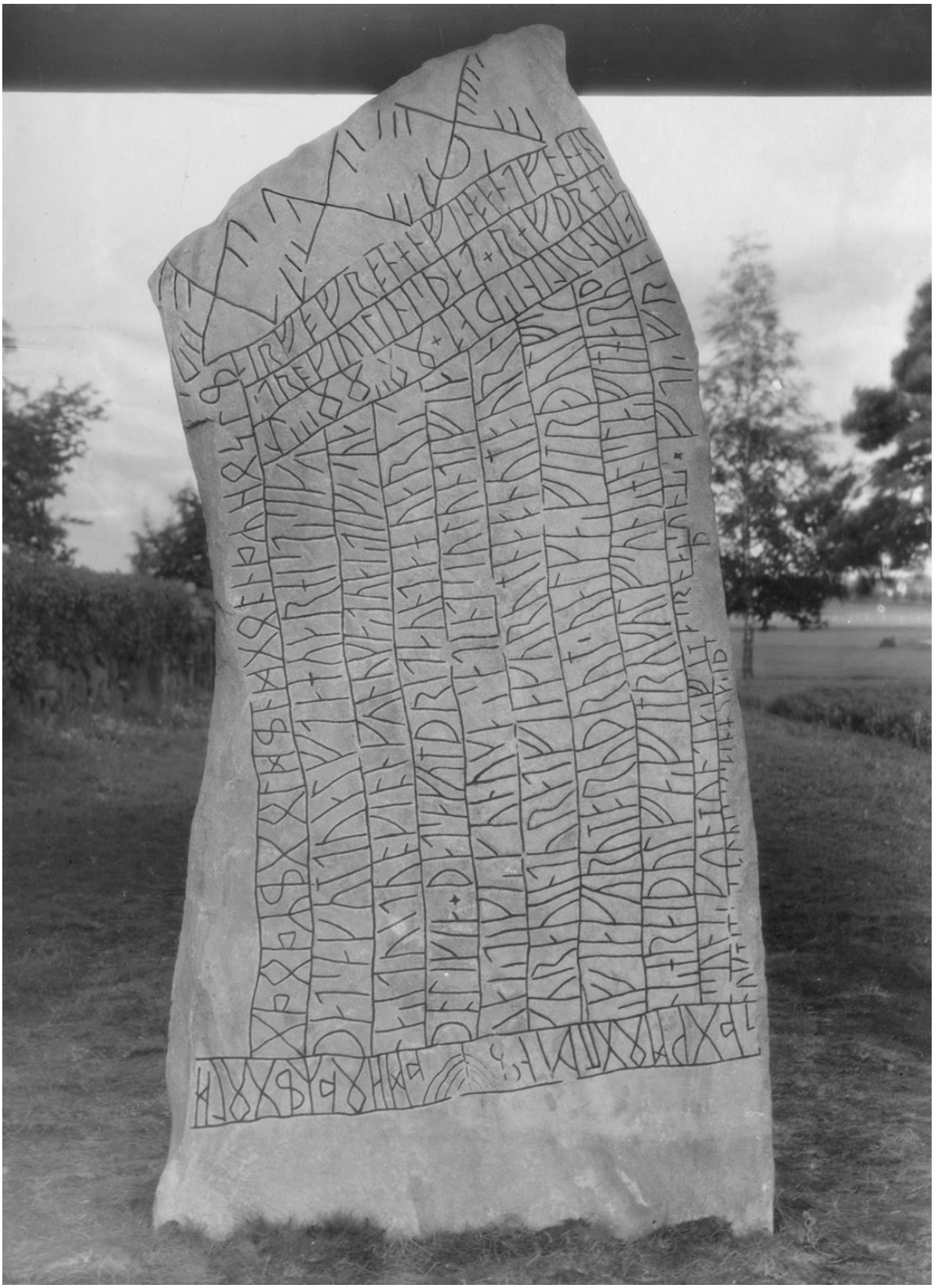

Plansch 137. Ög 136. Röks kyrka. Sidan C. Foto H. Faith-Ell 1934 (ATA).

R. 306—316 **skatimarika**, att upplösas som *skati Mæringa*, »Märingarnas furste». Ett samband mellan Teoderik den store och begreppet Märingar betygas även av den fornengelska dikten Deors klagan, som har uppgiften *þéodríc áhte þrítig wintra / Mæringa burg*. Från 1100- och 1200-talen föreligga flera bevis för att Adriatiska havets norra och östra kuster förbundits med ett om detta Märingar erinrande namn (*Gothi Meranare* i Regensburgsglossor, *Meran* som namn på kuststräckan). Bugge har härlett namnet ur den efterled *-mers*, som uppträder i namnen på Teoderiks fader *þiudamers* och hans farbröder *Walamers*, *Widamers*.

På sidan C (baksidan):

CdI: **þat sakum tualfta huar histʀ si ku**
320 325 330 335 340

II: **nar ituituąki ąn kunukar tuair tikir sua**
345 350 355 360 365 370 375

III: **þ ą likia ˈ þat sakum þritaunta huarir t**
380 385 390 395 400 405

IV: **uair tikir kunukar satin t siulunti fia**
410 415 420 425 430 435 440

V: **kura uintur at fiakurum nabnum**[71] **burn**
445 450 455 460 465 470

VI: **ir fiakurum bruþrum ˈ ualkar fim raþulfsu**
475 480 485 490 495 500 505

VII: **nir hraiþulfar fim rukulfsunir hąislar fim haruþ**
510 515 520 525 530 535 540 545

VIII: **s sunir kunmuntar fim þirnar sunir** ×
550 555 560 565 570 575

»Det säger jag för det tolfte, var stridens häst (här = vargen) skådar föda på slagfältet, där tjugo konungar ligga.

Det säger jag för det trettonde, vilka tjugo konungar, som sutto på Själland i fyra år, kända under fyra namn, söner till fyra bröder: Valke med fyra bröder, söner till Radulf, Hreidulf med fyra bröder, söner till Rugulf, Haisl med fyra bröder, söner till Hord, Gunnmund (Kynmund?) med fyra bröder, söner till Björn (Bern?).»

Läsningen av detta parti, där endast runan 566[72] är skadad, vållar ingen meningsskiljaktlighet (r. 566 allmänt godtagen som **b**).

Till tolkningen: Runföljden 332—358 (**sakum**) **huarhistʀsikunarituituąkiąn** läses numera av alla med undantag av Pipping som (*segjom*) *hvar hestr siál Gunnar etu vætvangi á* (von Friesen). Det erkännes, att läsningen[73] lider av två svagheter: dels ligger det närmast till hands att uppfatta *Gunnʀ* såsom namn på en valkyrja, och valkyrjorna rida i den nordiska forndiktningen på hästar, aldrig på vargar, dels blir ordföljden rätt onaturlig, rytmen störande ojämn. Hur mycket riktigare skulle icke ordföljd och kadens te sig, om där stode t.ex. *hvar hestr Sigunar*[74] *eigi etu væt vangi á*. Då skriftplaceringen i detta parti är välberäknad och huggningen omsorgsfullt utförd, torde man ej få antaga, att ristaren uteglömt något ord, och under sådana förhållanden tvingas man till resignation. Kanske blir den av Brate anvisade möjligheten att fatta *gunnr* i appellativisk mening som 'strid' en utväg. Onekligen är det en parallell till tolkningen 'stridens häst: vargen', när korpen i en dikt kallas *gunnar már*, 'stridens mås' (Geisli 52, Brate 1918, s. 240).

[75]Det betydelsefullaste bidraget till tolkningen av runföljden 426—439 **satintsiulunti** har givits av Elias Wessén i flyktigt antydande form i *Fornsvensk litteratur : läsebok för skola och hem* (1936) s. 6

[71] Nordén skrev **nąbnum**, rättat här till **nabnum**, jämför nedan och planschen.

[72] Nordén har felaktig numrering från och med runa 501, detta då han räknar binderuna 500 som två runor istället för, enligt praxis, en runa.

[73] Istället för »läsningen» och förra meningens »läses» bör det snarare stå »tolkningen» respektive »tolkas».

[74] [Nordéns fotnot] *Sigyn* eller *Sigunn* förekommer i hela den nordiska fornlitteraturen blott som namn på Lokes gemål, och om henne är intet annat känt än att hon med Loke fick sönerna Nare och Narve samt att hon höll etterskålen över Lokes huvud, då ormen droppade sitt gift över den fjättrade. Emellertid uppträder Lokes hustru på ett annat ställe (i Eddans Hyndluljóð) under namnet *Angrboða*, och med henne födde Loke Fenrisulven, från vilken enligt Vǫluspá »vidunders yngel» kommer. Strofen i Hyndluljóð har uttrycket: »Bland alla *en* trollpacka tycktes värst: hon var från Byleists broder (= Loke) kommen», och då detta väl syftar på den just nämnda *Angrboða*, Lokes hustru, står hon tillräckligt karaktäriserad som en *gýgr* (Snorres uttryck om henne). För den händelse denna *Angrboða gýgr* är identisk med Lokes hustru *Sigyn-Sigun*(*n*), erbjöde det inga svårigheter att tolka Rökstenens uttryck **histrsikunar** som en kenning för 'vargen', slagfältets likätare: det är Fenrisulvens moder, allt vargyngels ur-moder, det gäller. I fornisländsk poesi betecknas vargen regelbundet som *gýgjar hross*, *hestr* o.d.

[75] För den följande texten, fram till innan återgivningen av inskriften under »CdIX», skriver Nordén: »(Tillägg till behandlingen av Rökstenen i Nordén: Ögs runinskr.)» Detta tillägg återfinns på fyra maskinskrivna A4-sidor, tillagda hösten 1950.

f.[76] och med utförlig behandling av Evert Salberger i uppsatsen *Elisioner på Rökstenen* (*ANF* 64, 1950). Vid det tidigare allmänt gjorda antagandet av en pret.konj.-form **satint** har man haft att bortförklara den besvärande skrivning med **-t** — något ursprungligt dentalljud kan ju icke tänkas längre ha funnits med i denna verbform, jfr fsv. *sātin*, fvn. *sǽti*. När von Friesen, den som dessförinnan senast yttrat sig, sökt finna en utväg genom antagandet om en personlig skrivvana hos ristaren — han skulle ha tecknat det långa dentala *n*-ljudet efter kort vokal med **nt** — skyndar sig von Friesen att påpeka, att ju dock *n*-et i *sātin* icke är långt, varför han snarast betecknar sin tolkning som en nödfallsutväg (»kan svårligen förstås på annat sätt»). Andra framställda tolkningsförslag ha varit ännu mindre ägnade att övertyga.

Samma skrivning **nt** för väntat **n** föreligger emellertid, såsom man alltid sett, i runföljden 704—725[77] ***uari kultint kuąnar husli**. Genom att sammanställa de bägge uttrycken

uaim si burin och

***huar uari kultin t**

vinner man emellertid visshet om, att part.pret.-formen för mask. nom. i Rökristarens skriftbruk varit **kultin**, ej **kultint**, varigenom den efterföljande **t**-runan kommer att framstå såsom tillhörande ett annat ord, vilket i detta fall svårligen kan ha varit annat än **at**. Det är här alltså samma fall av elision, som det von Friesen räknat med i **uari numnar t ualraubụ**. Salberger finner det därför berättigat att räkna med motsvarande skriftbruk i partiet 426—439 och upplöser detta så: **satin ⟨a⟩t siulunti**. Bruket av prep. *at* med dativ vid *sitia* är välstyrkt i fornspråket och ger betydelserna 1. »være saaledes tilstede, at man er sysselsat dermed», ex. *jólaaptan, er Haraldr sat at mat* (Fritzner), 2. »residere styre», ex. *sitia at Iórvík, sitia at Jómi, sitia at landi, sitia at jǫrðu, sitia at Danmǫrk einni* (Lexicon poeticum). Grimnismál har: *Geirrøðr er konungr ok sitr nú at landi*, 'styr nu ett land'. I sin dróttkvætt-dikt inför konung Erik Blodyx i England tilltalar Egil Skallagrimsson konungen med ordet *atsitiandi*, 'härskare'.

Det är denna senare betydelse, som föreligger i Rökstenens uppgift om de tjugo konungar, som härska över **siulunti**. Dativformen efter prep. *at* förklarar det *i*, som ortnamnet slutar på, och det tidigare antagandet av en postposition här förfaller.

Den speciella betydelsen av *sitia at*, här brukad med syftning på tjugo konungar, gör att man vid det efterföljande ortnamnet helst tänker på ett större landområde. Då den danska ön Själland i den isländska skaldediktningen äldst uppträder under namnet *Selund*, har det varit naturligt, att man i Rökstenens **siulunti** sett detta namn. Namnets efterled har man sammanställt med den i *Borgund*, *Eikund* o.d., medan man vad förleden beträffar sökt anknytning till det ord *sil*, *sigul-*, som synes uppträda i några ortnamn i det frisisk-sydjutska området: ön Sylt heter i äldre språk *Sild*, i kung Alfreds Orosiusöversättning är *Sillende* ett landskap NV. Elbemynningen och söder om Jutland, och samma landskapsnamn återges väl även i det *Sinlende*, som förekommer i Einhards annaler (815) och där placeras under nordiskt (danskt) herravälde på andra sida Eider. I diskussionen av denna förled har man också indragit det folkslagsnamn *sigulones*, som Ptolemaios i sin geografi anför från Jyllands sydvästkust. E. Wadstein (*Namnet Danmark*, s. 42 f.) ser i denna förled lgt., fris. och nord. *sil*, holl. *sijl*, ty. *Siel*, »dike, särsk. i marsken, varigenom vatten bortledes», ett ord som av Falk och Torp, *Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog* återföres på grundformen **sīhil-*; betydelsen av det på roten byggda verbet är 'sila, flyta sakta, drypa, sänka sig'. Till rotformen *sīhu̯-* bildas med redskapsändelsen *il* tillagd svaga rotstadiet avledningen *sĭʒu̯ila-*, som ljudlagsenligt bör ge ett nordiskt **sivill*, vars synkoperade stamform på Rökstenens tid mycket väl bör ha kunnat vara *siul-*.

Ett uppslag 1945 av den i Uppsala tidigare verksamma Wienprofessorn Otto Höfler vill knyta detta i sin stiliserade sagoton ej så litet verklighetsfrämmande parti av Rökinskriften ännu närmare till det danska Själland och t.o.m. precisera den plats och de organisationsformer, som Rökstensberättelsen anknyter till. Höfler sammanställer nämligen runstenens uppgift om de tjugo konungarna, som sutto fyra år över Själland, med den på 1930- och 40-talen upptäckta och framgrävda, högeligen märkliga kasernanläggningen Trælleborg på Stora Bältkusten av västra Själland, i gaffeln där Tudeå och Vårbyå sammanflyta till Næs byå. Här ligger numera frilagd en med häpnadsväckande lantmäteriprecision uppdragen borganläggning bestående av en så gott som absolut cirkelrund jordvall med träpalisader på både in- och utsida, delvis även med vallgrav. Den har fyra portar, en i varje väderstreck. Genom portarna äro dragna två varandra korsande, ursprungligen träbelagda vägar, som indelar borgområdet i fyra kvadranter, var och en med fyra i kvadrat byggda hus, alla jämt hundra romerska fot långa.

[76] Varken årtal eller sidor är angivna i manuset. Arbetet är säkerligen *Fornsvensk litteratur. Läsebok för skola och hem*, andra upplagan 1936 (I manuset står »Fornsvensk läsebok»), tolkningen »*satin at Siolundi*» återfinns på sidan 6.

[77] Nordén anger »runföljden 684—705», vilket efter korrigering av att enbart räkna binderunan 500 en gång, fortfarande skulle bli fel.

Vättande mot Själland ligger en förvall, och mellan dessa och ringvallen finnas femton radiellt förlagda hus, dessa i sin tur alla 90 fot långa. På de inre kvadranterna påträffades rester av andra byggnader och nära vallen iakttogos spår av vakttorn. I ett antal gravar på begravningsplatsen utanför ringvallen kunde skeletten bestämmas såsom tillhörande män mellan 20 och 60 år, men även några kvinno- och barnskelett anträffades; de arkeologiska fynden ge tidsgränserna 900-talets slut och 1000-talets början. Någon generation före borgens tillkomst har på platsen funnits en anläggning, snarast en offerplats.[78]

Det hela ger bilden av en om fornsagornas Jomsborg erinrande militärförläggning — en tross av kvinnor har funnits utanför det inre försvarsområdet. Förebilden tycks, hur märkvärdigt det än låter, ha varit de romerska härlägren, och då anläggningstiden är Sven Tveskäggs årtionden, har uppslaget väl kommit från England, ett antagande som stödes av flera fynd. Husen, som varit av kraftigt resvirke av ek, ha lämnat god ledning för rekonstruktionen — ett sådant hus har nyuppförts de sista åren — och ha vardera kunnat rymma 75 man, alltså lika många som ett långskepps besättning. Läget är ypperligt: en bit från kusten ha vikingaflottorna kunnat gå i vinterläger här, ty att det är fråga om en vinterkasernering, är uppenbart.

Den strängt genomförda symmetrin vid dessa manskapshallars förläggning i det inre borgområdets kvadranter har fört Höflers tankar till den påfallande fyrdelningen av Rökstenens tjugo konungar. I det sammanhanget erinrar han om de nordiska fornsagornas brödralag av krigare med mytiska stamfäder och med namn, som exempelvis beteckna ett och samma djur men med varierande förleder. Så t.ex. omnämner Saxo ett krigarfölje med genomgående namn på 'björn' men med olika förleder: Gerbjörn, Arinbjörn. Höfler ser i dessa sammanslutningar av yttring av urgammal djurmagi och gör därför antagandet, att de markerat sin gemenskap i klädedräkt och vapen, så att 'björnarna' uppträtt i björnfällar, 'vargarna' i vargskinn o.s.v. I Vendelhjälmarnas fågelprydnader ser han sådana ynglingalags totemistiskt färgade gemenskapstecken. Han tänker sig, att lagen ifråga kallat sig 'falkar', hökar' o.d., benämningar som han återfinner i fornlitteraturen.

Höfler återför alltså de på Rökstenen nämnda krigarföljenas namn på denna djurmagiska tradition och anslutar sig till von Friesens åsikt, att dessa Rökstensnamn delvis ha en onordisk och då närmast västgermansk karaktär. Han tänker sig därför, att dessa krigarföljen haft en brokig sammansättning och alltså till en viss grad utgjort en främlingslegion i de danska kungarnas sold, en omständighet, som kan förklara den strängt genomförda organisation, varom hela Trælleborgsanläggningen talar.

Det är möjligt, att uppslaget skall visa sig fruktbart, när det gäller förståelsen av den nu verklighetsfrämmande grupperingen av fem likbenämnda bröder, alla söner av fyra bröder, i fyra rotar, ehuru mycket i Höflers framställning synes vunnet genom för hård pressning av materialet. Då Höfler identifierar detta krigarföljes säte med den nu framgrävda kasernanläggningen på Själland, vill man emellertid ställa sig tvivlande. Höfler uppmärksammar visserligen själv tidsskillnaden mellan Rökstenens tidiga 800-tal och Trælleborgs utgående 900-tal, liksom han också medger andra, mindre motsättningar, men han räknar med, att under mellanskedet organisationen kunnat undergå en del förändringar.

Emellertid måste man här invända, att fynden icke ange, att på platsen funnits någon profananläggning före kasernernas tillkomst, som kunde förklara en namngruppering sådan som den på Rökstenen. Vad som man tycker sig kunna spåra, är snarast en kultplats. Att en teori sådan som Höflers framkommer under det överstarka intrycket av det på våra breddgrader oväntade, imposanta Trælleborgsfyndet är förklarligt, men sedan man numera vet, att det uppe på norra Jylland, vid Limfjorden, anträffats ännu en exakt likadan anläggning, ehuru betydligt större, och man därför får räkna med, att mer eller mindre likartade härläger kunna dölja sig under de 45 Trelleborg-namn, som man känner från Sverige, Norge och Danmark (vartill komma 4 i Frankrike och Ryssland), blir sammanställningen av Rökstenssagan och det själländska Trælleborglägret icke lika närliggande.

CdIX: **nuk mị-- --- ạlụ --ḳị ạin huaʀ iþ-...þ...** × **ftiʀ fra**[79]
580 585 590 595 600 605 610

»Nu föder jag mig en son. Må han, (när han en gång står) ensam, behjärta, vem som tarvar en vederlike.»[80]

[78] [Nordéns fotnot] Fyndet publicerades 1948 av Poul Nørlund m.fl. i *Nordiske Fortidsminder*, bd. IV, h. 1.

[79] Nordén anger fem punkter respektive fyra punkter på var sin sida om **þ**-runan, här ändrat till tre plus tre punkter i enlighet med hur förlorade runor återges i andra delar av *Sveriges runinskrifter*. Skiljetecknet är i manuset angivet som en punkt, men på planschen snarare som ett kryss.

[80] Wessén skriver i marginalen: En översättning som lämnas här får ej bli omskrivande. Det får sparas till kommentaren. Den bör vara så *exakt och ordagrann* som möjligt. Osäkert anges på lämpligt sätt.

Till läsningen: Enligt den inledningsvis nämnda traditionen inom socknen skulle skärvor från stenen, och man vill då gärna gissa: från denna kant, ha tillvaratagits vid stenens lossbrytande ur kyrkoboden och inlagts i kyrkan, där de sedan förkommit. Trots de invändningar, som kunna göras mot uppgiftens trovärdighet, vill man ej släppa tanken, att den antyder att en gång åter anträffa dessa för uppfattningen av Rökristarens yttersta syften så viktiga skärvor med inskriftsfragment. Även om många flisor varit för små för att tillvaratagas, finnas dock några lakuner av större omfattning, som kunna tänkas ha sina runor kvar på tillvaratagna skärvor. Hittills gjorda efterforskningar ha emellertid varit förgäves.

Om läsningen så långt som den ovan återgivits råder enighet (översikt av diskussionen hos Pipping 1932, s. 61—68). Det råder likaledes enighet om, att runföljden 581—586 bör väntas ha varit **inimiʀ**, varför läsningen löper obehindrat fram till 589: **nukminimiʀalu**. Om de två följande runorna 590 och 591 gå meningarna isär. R. 590 utgöres nu av övre delen av en vertikal stav, som kan ha tillhört ett **i**, ett **h**, ett **n** eller ett **s**, ehuru runan i detta sista fall synes nå en aning väl långt ned i raden. Sannolikt är icke heller tolkningen[81] **a** helt utesluten. R. 591 är till större delen helt borta, endast ett kort toppstycke kvarstår. Detta befinner sig närmre 590 än 592 och har alltså haft bst på höger sida. Runan kan ha varit ett **u**, ett **a**, ett **n**, ett **b** eller ett **ą**. Användbara i sammanhanget äro av dessa kombinationer endast **sa** och **hu**, som med de två följande runorna 592—593 ge ordet **saki** resp. **huki**. Därefter läses obestritt **ainhuaʀ**. Det därpå följande ordet har inletts med runorna **iþ**, följda av en runa med blott övre delen av hst nu bevarad och som icke kunnat vara **l**, **t**, **m**, **r**, **þ**, **u**, **ʀ** knappast **b**, **ą**, **s**, **f** men väl däremot **a**, **n**, **k**, möjligen **h**. I lakunen mellan denna runa 603 och den närmast läsliga 604 har funnits utrymme för högst fem runor. Därpå följer ett så när som på hst:s nederände bevarat **þ**, varpå ett stycke av kanten med plats för högst fyra runor fattas.

Till tolkningen: Den möjlighet, som skymtar att i detta textparti återfinna samma kombination av runföljderna **ukmini** och **sak**, vilken som ett ledmotiv genomgår den övriga inskriften, gör att man i det längsta arbetar med uppgiften att här söka framställa ett syntaktiskt tillfredsställande sammanhang, vari en form av 'säga' ingår. Skenbart synes detta uppslag tacksamt, eftersom raden avslutas med uppgiften **ftiʀfra**, vari man utan större svårighet kan inlägga meningen »jag efterforskade», något som ju går väl samman med en framsägning av släktminnen. Man har därför tolkat raden

nuk [**m**/**i**n**n**i/**miʀ alu** /**sa**/**k**/**i**/**ainhuaʀ**R - **þ** - **ftiʀ fra**, »Nun [sage ich] vollständig [alte Erinnerungen ....] jeder einzelner - - habe nachgefragt» (Bugge 1910), förbättrat av Lindroth och Torp till: »Nu för de unga må någon (annan) förtälja fullständigt»,

nu k mini **miʀ alu** sa**kia in h**u**ari þ**iuþ hon ur**þ**(i) **aftiʀ fra**, »Må jag nu fullständigt säga minnena, och vilken [ätt hon tillhörde?] har jag efterforskat» (Brate 1918),

niu u**kmini miʀ alu saki ainhuaʀ iþin ą̣uk fruþr suąþ aftir fra**,

»Nio ovanliga händelser må förtäljas fullständigt av någon nitisk och kunnig (man), som i en framtid (kommer att ha) fått kunskap om dem», Pipping 1932.

Dessa läsningar lida emellertid alla av påtagliga brister. Bugges tolkning synes knappast medge någon rimlig förbindelse mellan det konjunktiva »nun sage ich» (**saki**) med dess avslutande sats-sammanhang och det i nominativ stående **ainhuaʀ**, »någon». Lindroth-Torp få fram en syntaktiskt tillfredsställande satsbyggnad, men man förstår ej, varför den mångkunnige runmästaren-fadern skulle lämna ordet ifrån sig till en 'annan vilken som helst' (=**ainhuaʀ**). Och hur få med denna tolkning lakunerna efter r. 602 tänkas utfyllda, ty texten är ju ej avslutad? — Brates och Pippings tolkningar bygga på alltför omotiverade konstruktioner för att kunna övertyga. De bryta tvärt av mot det sätt att uttrycka sig, som eljest är Rökmästarens.

Hela stilprägeln från mästarens språk bevarar emellertid raden, om den ges den — syntaktiskt oklanderliga — uppbyggnad, som von Friesen (1920, s. 84 f.) föreslagit: **nu ukmini miʀ alu huki sin huaʀ iþ**[**kialta**] **þ**[**urþi**],[82] motsvarande ett fvn. *nú ungmenni mér el* (för **ǫl* < **alu*) *ek*; *hyggi einn hverr iðgialda þurfi*, »nu fostrar jag en ung son; må han (om han en gång står) ensam (d.v.s. om jag gått bort) behjärta, hvem det är som (= att jag, hans far) tarfvar godtgörelse (för förlusten af utmärkt son, Vämod)». Innehållet i raden, fattat på detta sätt, faller väl samman med uppgifterna i det följande om det vederlag för en bortgången ur Ingvaldsätten, som utverkades genom en hustrus offer till gudarna, om den ättling, som föddes åt en ung man, och om den 90-årige 'vi'-föreståndaren Sibbe, som blev fader.

[81] Bör stå »läsningen».

[82] Nordén har ett kommatecken efter **alu**, något sådant finns inte hos von Friesen (eller i inskriften), varför det har utgått.

De invändningar, som kunna göras, väga föga tungt: att ristaren med formen 1. p. sing. pres. **alu**, 'jag föder', överger det uttryckssätt med verbformen slutande på **-m**, som han förut använt (**sakum**); att ordföljden är omkastad — sådant är icke ovanligt i högstämt språk; att **ain** tvingas uppbära ett väl starkt sammanpressat innehåll — företeelsen är ovanlig i fornspråken, och här tillkommer, att stenytans bristande utrymme tvingade till knapphändigt språk.

Läsningen av denna rad torde komma att förbli von Friesens längst bestående bidrag till Rökstensforskningen. Även den, som ställer sig kritisk mot den von Friesenska totaluppfattningen av Rökstensmästarens syfte och i det längsta strävat emot att godtaga tolkningen av rad C d IX, har under fåfänga försök att finna en annan lösning känt sig föras steg för steg över på den von Friesenska linjen — jag erkänner, att jag själv tillhör dem.

Men i en sådan läsning löpa trådar samman ej blott från de gåtfulla inskriftspartier, där ett barns födelse antydes. Även en sådan fråga som den, till vilken motpart ristaren vänder sig med sin i mångtydig skrift klädda utsaga **sakumukmini**, måste besvaras med ledning av den förrad C d IX enda möjliga läsningen **ukmini**, vilket sammanställt med C f:s **ogmenj** ger ordet fvn. *ungmenni*, motsvarande ett fsv. **ungmænni*, 'ung människa', ibland även kollektivt 'ungdomar'. Liknande bildningar anfördes ovan under r. 53—63.

Ännu ett ord blir betydelsefullt för uppfattningen av stenens innehåll i stort, det är det fvn. *iðgjǫld*, 'gengäld, vederlag, ersättning'. von Friesen lägger i detta ordval innebörden av en framönskad blodshämnd efter Vämod, men i och för sig har ordet ingen sådan säregen syftning, det synes lika gärna kunna tillämpas på en faders naturliga önskan att få en ny son i stället för den, som dött, och att denne nye son måtte bli lika god som den bortgångne. I stället för det förmodade **iþkialta** kunde satsen m.a.o. ha haft ett **iþkliki**, fvn. iðglíki, n., 'en saks avbild', eller — med hänsyn till utrymmet — kanske hellre dess adjektivistiska motsvarighet , 'en alldeles likadan'. En satsföljd **huki ain huaʀ iþklikạn þurbi** (**þurfi**?) skulle betyda: »Må han, (engång) ensam, behjärta, vem som tarvar en lika god (son som Vämod var)!» En ålderstigen faders naturliga önskan!

Runföljden 605—611 står fristående från det föregående, markerat genom tecknens storlek och bristen på nu skönjbart språkligt samband med vare sig rad VIII eller IX. Här är ett av dessa fall, som gör Rökstenens tolkning till ett sådant gäckande spel av dubbla möjligheter, av framskymtande och försvinnande alternativ. Ty runföljden **ftiʀfra** synes kunna läsas som ett avsett *æftiʀ*[83] *fra*, »jag efterforskade», en utsaga som kunde få gälla som en avrundande slutpoäng till den med kortkvistrunor ristade släktdiktningen. Emellertid irriteras man av, att den väntade **a**-runan framför **ftiʀ** utan synbar anledning utelämnats, och därav att satsen inkastas alldeles för abrupt. När nu von Friesen påvisat, att runföljden efter omflyttningen enligt chiffernyckeln **f** = **u** och sammanläst med det eljest isolerade, chiffrerade ordet **nit** i rad C e III ger den läsbara satsen **nit**(**i**) **ubafuksi**, motsvarande ett fvn. *nyt*(*i*) *upp af øxi*, »må gagn härur spira!», blir man villrådig. Styrkan i denna von Friesens läsning ligger i, att det i sin isolation obegripliga ordet 675—677 **nit** först härigenom kan ges en förnuftig uppgift i inskriften — ty vad skulle **nit** eljest vara? Även den i syntaktiskt avseende fullgoda formen hos en sats *nyt upp af øxi* ger denna läsning ett försteg framför det till omgivningen illa anslutna **ftiʀ fra**.[84] Å andra sidan synes man böra göra det till en regel att icke räkna med lönnskrift, när en runföljd osökt kan läsas som vanliga ord, och detta är ju fallet med orden **ftiʀ fra**. Man vill här helst lämna frågan om den rätta läsningen öppen — ännu ett fall, där Rökstenen gäckar med likvärdiga alternativ.

CeI: **airfbfrbnhn finb an tfạnhnụ**
615 620 625 630 635
II: **ʀ trạki uilin is þat + rhfþ rhis**
640 645 650 655
III: **iatun uilin is þat + oossoosss** 1:1
660 665 670 675

Med de i lönnskrift satta partierna återställda till vanlig runskrift (chiffernyckeln i I och II: **f** = **u**, i III os = 1:1 = **t**):

sakumukmini uaim si buriniþ

(i)**ʀ trạki uilin is þat +knuạ knat**

iatun uilin is þat + nit

[83] [Nordéns fotnot] Om möjligheten av den varken i fvn. eller fsv. belagda frasen *fregna eptir* se H. Pipping 1932, s. 67. Pipping har med goda skäl styrkt konstruktionens rimlighet.

[84] Wessén skriver i marginalen ett frågetecken och därunder: Är icke formen øxi omöjlig? Borde man icke ovillkorligen vänta vaxi? *Optativ* konf. (d.v.s. pres., icke pret.)

Till läsningen: Oklarhet råder här endast om läsningen av sista runan i rad I. Den är ristad på ett vikande parti av stenens kant, har därför fått bistaven något vårdslösad, så att endast övre delen av linjen är utförd, varför den nu har utseendet av en **l**-runa (rätt värde alltså **ʀ**), men från den huggna fåran fortsätter en fin spricka nedåt, som kan tänkas gömma resten av bistaven, jfr hur Oklundaristaren låter en genom texten löpande spricka tjänstgöra som runan **i**. Ur textsynpunkt riktigast vore att få räkna runan som ett **u**, med rättat värde **þ**. — Efter r. 657 **h** ha Bugge och Brate ett kolon. Det synes mig oberättigat att upptaga detta naturliga urflagringsparti som ett sk, se också Magnus Olsen och von Friesen (med delvis instämmande av Brate) i von Friesen 1920, s. 59.

R. 623—641 **uaimsiburiniþ(i)ʀtrąki**, *hvæim sē(i) borinn niðʀ drængi*, »åt vilken ung man en ättling är född». Då von Friesen till förmån för sin tes, att de mellan ristarens nr 2 och nr 12 felande momenten kunna återfinnas, räknar ordet **trąki** som ett av dessa moment, söker han underbygga detta antagande med en språklig motivering: det frågande pronominet skulle icke kunna brukas adjektivistiskt, endast substantivistiskt. I adjektivistisk ställning (såsom i *hveim manni*, *manni hveim*) skulle pronominet enbart betyda 'varje'. Detta påstående är emelleritd, såsom Pipping 1932, s. 82 noten anmärkt, förhastat, då Fritzner har belägg sådana som (*meðr*) *hueim hætti*, ' på vilket sätt'. von Friesens översättning »jag säger den unge mannen, åt hvem det är, som en ättling är född. — För (att hämnas) en ung hjälte (är han född)» är tendentiöst tillrättalagd och kan icke upprätthållas.

Runföljderna 642—651 och 665—674 **uilinisþat**. Som svar på en fråga efter en ung bonde, som fått en son, väntar man sig ett mansnamn. Allmänt har man också uppfattat **uilin** såsom ett namn, Vilin eller Vilen, och därvid sökt stöd i den omständigheten, att ett sådant namn står i allitterationsförhållande till namnen **uamuþ** och **uarin**. Invändningen, att ett sådant namn icke är känt från hela det germanska personnamnsförrådet, har dock rubbat tilltron till denna tolkning, och i sin senaste avhandling om Rökstenen (1910) övergick Bugge till den uppfattningen, att 647—648 **is** vore pronominet för 2. pers. plur. fsv. *iʀ*, fvn *ér*, varför han tolkade satsen så: »Viljen I det?» En motsvarighet till denna emfatiska fråga vore de i flera skaldedikter liksom också i de nordiska ballader återkommande frågorna. Emellertid vore en sådan skrivning av *ʀ*-ljudet med runan **s** alltför avvikande från Rökstensmästarens vanliga stavning för att man skulle känna sig övertygad av Bugges tolkning. Även betydelsesammanhanget bleve grumligt. Brates försök att undgå svårigheter med namnteorien genom att räkna med en smeknamnsbildning till välstyrkta namn sådana som *Vilbaldr*, *Vilmundr* o.d. har icke vunnit anklang. von Friesen liksom Pipping söka sig därför fram på andra vägar, von Friesen läser **uili in is þat**, motsvarande ett fvn. *vili enn er þetta*, »detta är på nytt önskan», Pipping **uilin** n**is þat**, motsvarande *ū-īllin nýs þat*, »bekräften denna nyhet!» Det senare förslaget torde icke vinna någon anslutning, däremot går den von Friesenska tolkningen väl samman med de partier av ristningen, som innehålla antydningar om en sons födelse. Även den något egendomliga ordföljden med *enn* såsom ett slags adverb-attribut anslutet till predikatsfyllnaden *vili* (Carl Larssons förslag), torde till nöds kunna godtagas.

I jämförelse med den osökt klara och enkla läsningen »Vilin är det» verkar emellertid denna von Friesenska tolkning krystad och önskefärgad, och då nu den egentligen enda invändning, som kan göras mot läsningen »Vilin», berör bristen på belägg för namnets förekomst som verkligt personnamn, må erinras därom, att det hittills endast är ett eller två säkra belägg för namnet Varins förekomst som verkligt personnamn, och dock står detta namn utom diskussion. *Vilinn* förefaller på intet sätt otänkbart som nordiskt namn, och måhända skola belägg kunna framskaffas för dess förekomst, liksom man kunnat det för namnet Varin.

R. 652—664 **knuąknatiatun**, motsvarande fvn. **knúa knátti iǫtun*, »han kunde 'knosa till' jätten». Till det av von Friesen (1920, s. 60) framdragna belägget för att *knúa* även på svenskt område kunnat ha den av Aasen styrkta norska betydelsen 'hantera med knogarna' (Vendell, *Ordbok över de östsvenska dialekterna* (1904—07): 'klämma, illa behandla') kunde läggas en erinran därom, att det med en annan avledning bildade fvn. *knýia* användes av bönderna i Olof Haraldssons här som fältrop i slaget vid Stiklastad: »Knýum, knýum, konungs liðar! / harðla, harðla, bóanda menn!» — Då man söker efter den rimliga meningen med detta dunkla påstående: 'han kunde krossa jätten', kompliceras problemet genom den onekligen påfallande omständigheten, att en storby på blott 5 km:s avstånd från Rökstenens plats bär namn (i) **iatunstaþum** Ög 132, nu Jättingstad. Ortnamnet torde vara ensamstående i Norden. Då förleden väl icke låter sammanställa sig med något annat ord än fsv. *iætun*, fvn. *iǫtun*, 'jätte', får byn kanske tänkas vara uppkallad efter en person, som på grund av väldiga kroppskrafter eller ovanlig längd kallats 'jätten'. Berit Spongs novell 'Busen i Bäck' (med motiv från en angränsande bygd i Östergötland) visar, vilken makt dylika kraftfenomen ha över folkfantasin. Har till Ingvalds-familjens släktkrönika hört en berättelse om hur en ättmedlem lyckats besegra en övermåttan namnkunnig kraftkarl i

grannsocknen, kallad 'Jätten', är det väl sannolikt, att denna bragd ansetts märklig nog för att inarbetas i det ättkväde, varav Rökstenstexten ger ett sammandrag. Kan en så närliggande och nykter förklaring icke godtagas, får man väl tänka sig, att Rökstensmästaren hänsyftar på en episod helt i fornaldarsagans stil, förlagd utanför verkligheten.

R. 675—7, i rättvänd skrift **nit**, se ovan under 605—611.

Brate har vid upplösningen av chiffern i rad III följt Pipping i dennes verklighetsfrämmande spekulationer och hamnat i en läsning, som är oanvändbar för Rökstenstolkningen.
Översättningen av detta parti må betecknas såsom mycket osäker:

»Jag säger ynglingen (eller: allt folket?), åt vilken ung man en ättling är född. Vilin är det (eller: detta är på nytt önskan). Han kunde 'knosa till' jätten. Vilen är det (eller: detta är på nytt önskan). *nit* (eller: Gagn ..., forts i 605—611: må härur spira!).»

Cf: **sagwmogmenj** ?|4**ad hoar jgold**
680 685 690 695 700
Cg: **iga oarj goldjn d goạnar hoslj**
705 710 715 720 725
»Jag säger för ynglingen (allt folket?), vem av Ingvaldingarna som blev vedergälld genom en hustrus offer (till gudarna).»

Till läsningen: Detta med samgermanska runor, delvis av unik form, ristade parti erbjuder vanskligheter egentligen blott på ett enda ställe, vid chifferteknet i mitten av rad Cf. Stenytan på ena sidan av hst har lossnat, det är själva 'bark'-partiet som försvunnit, men i den kvarstående bottnen stå på några fläckar spåren av mejseleggen kvar. Läffler, Bugge, Brate ha, med mer eller mindre betonad tveksamhet, uppfattat teknet såsom försett med fyra kvistar på den oskadda sidan och tre kvistar på den skadade. von Friesen som vid olika tillfällen ingående studerat denna detalj, kommer efter diskussion (1920, s. 20 f.) till det resultatet, att det blir »rimligast att antaga, att hufvudstafven haft två eller tre bistafvar på vänstra sidan.» Själv har jag likaledes vid olika tillfällen och i skiftande belysning granskat kryptogrammet och stannat för den uppfattningen, att man snarast spårar resterna efter tre eller t.o.m. fyra kvistar på den vänstra sidan.[85] Allt skarpsinne, som använts på att förklara, hur detta kryptogram skall kunna avge runan **þ**, vilket texten kräver, förefaller vara bortkastat, då ju den möjligheten finnes, att ristaren i distraktion huggit teknet fel eller att han fullt avsiktligt velat mystifiera.

Vanligen har man räknat med, att de samgermanska runorna här brukas såsom en lönnskrift för den vanliga kortkvistraden, och återgivit partiet återställt till vanlig Rökstensskrift (så Brate, Pipping, von Friesen). Jag inser ej, varför detta antagande är nödvändigt. Ristaren behärskade den samgermanska futharken, och han gjorde sin inskrift med dessa runor för direkt avläsning utan föregående dechiffrering. Texten låter ju gott förstå sig som den står.

Till tolkningen: R. 678—688 **sagwmogmenj**. Den lättvindighet, varmed man till förmån för tolkningar av inskriftens **sakumukmini** såsom *ungminni*, *mogminni* o.s.v. gått förbi detta i ett teckenrikare alfabet skrivna (**m**)**ogmenj**, har alltid förefallit anmärkningsvärd. Jfr diskussionen ovan s. 223.

R. 692—703 **hoarjgoldiga**, sannolikt att uttala som *hvār Ingoldinga*, »vem av Ingvaldingarna». Sammanställer man detta parti av Rökstenstexten med de inledningsvis s. 214 f. framlagda iakttagelserna rörande stenens sannolikt ursprungliga och alltjämt bibehållna samband med kyrkbyn Hejla-Ingvaldstorp, framstår partiet såsom centralt för hela problemet om Rökstenens rätta förståelse. Då den kristna kyrkans föregångare, det hedna 'vi'-et, uppenbarligen[86] varit anlagt på den del av bymarken, där kyrkan sedan byggdes, bör gode-värdigheten ha följt Ingvalds-släkten, och i denna miljö glider uppgiften om hustruns offer till gudarna (**goạnarhoslj**, *kvānar hūsli*; fvn. *húsl*, 'sakrament', got. *hunsl*, 'offer till en gud', jfr *hunslastaþs*, 'offerplats, altare') naturligt in. Vad hon velat utverka med sitt offer, är oklart, det anges blott att en medlem av ätten därigenom blivit 'gäldad' (**goldjn**).

[85] Wessén skriver i marginalen: »E. W. instämmer. Snarast 4»
[86] Wessén har en markering i marginalen jämte ett frågetecken och stryker under ordet »uppenbarligen».

[87]De övertygande tydningar av partierna **numnaʀtualraubu̥** och **satintsiulunti**, vilka givits av i ena fallet von Friesen och i andra fallet Elias Wessén och Evert Salberger, göra en liknande upplösning av runföljden 704—725 ***uaʀikultintkuq̣naʀhusli** såsom avseende ***uaʀi kultin ⟨a⟩t kuq̣naʀ husli** nära till hands liggande. Salberger, vilken som tidigare nämnts föreslagit denna tolkning, avböjer emellertid att ta bestämd ställning till frågan om hur denna sats bör uppfattas. Hans skäl äro, att betydelsen såväl vid fsv. *giælda* som vid fsv. *hūsl*, fvn. *húsl*, got. *hunsl* är alltför omstridd för att ett säkert omdöme skall kunna grundas. Han tvekar mellan von Friesens ena förslag: »hvem bland Ingvalds ättlingar, som blef brakt som försoningsgärd (för ett dråp, som någon eller några af ätten vållat) tack vare det offer hustrun (till den dräpte — förmodligen) anställde (för att af makterna utverka hämnd)»[88] och von Friesens andra, sedermera av Viveka Heyman (med stöd av sagorna om Vanlande, Visbur och Agne) ytterligare utbyggda förslag (*ANF* 1942, s. 318 f.): vilken av Ingvalds ättlingar, som blev föremål för hämnd därigenom att hans hustru offrade honom. »Det skulle inte förvåna, om den rätta tydningen vore att söka i den riktningen,» sammanfattar Salberger.

Rökstenstextens sats motsvarar uppenbarligen ett fvn. *væri goldinn at kvánar husli*, men tyvärr lämnar ordbokslitteraturen denna konstruktion med *gialda*, fsv. *giælda* åtföljt av prep. *at* med dativ utan alla direkta motsvarigheter. Dock synas de fall, då presterandet av ett motvärde vid verb som 'gälla som', 'giva', 'köpa' o.d. uttryckes med *at* och dativ, ha något till innebörden besläktat med denna Rökstenens fras *giælda at hūsli*, t.ex. *tolf alnar eru at legkaupi*; *er eyrir at mörk lögaura*; *skal kaupa at jarðar vigslu; gefa at jólagjöf*; *reyndr at gódum manni* (Fritzner), *kaupa e-t at mǫrk* (Hægstad). Ett uttryck sådant som *gera þeir hann at munk* skulle kanske kunna anföras som stöd för tanken att en motsvarande fras *gialda þeir hann at húsli* hade innebörden 'de lämna honom som offer till vederlag för ngt', alltså i enlighet med det von Friesen-Heymanska tolkningsalternativet. Den passiva konstruktionen i Rökstensfrasen gör emellertid jämförelsen med en aktivt byggd sats sådan som denna rätt haltande.

Då de språkliga hållpunkterna för detta textpartis tolkning alltså vackla, står den möjligheten öppen, att läsarens intuitiva känsla för sammanhang och sannolikhet kan ge en säkrare ledning. Vad är rimligt, att ristaren velat säga? Väl ändå det, att någon förorättad man blivit hämnad, ty det av religion, hävd och hederskänsla burna kravet på vedergällning för sårad ära dominerade det nordiska forntidslivet, såsom vi ju känna från de isländska ättsagorna. Det är ett ämne för en man att tala om, när han hugger en text sådan som Rökstenens. Men att en hustru offrat sin man som försoningsgärd åt gudarna? Mot den manligt självmedvetna ton, som eljest allestädes talar ur Varins minnestext över den döde sonen, skulle ett sådant drag bryta av med en oväntad dissonans.

Den sannolikaste översättningen av detta textparti synes därför böra vara: »vem av Ingvaldsätten som blev vedergälld mot det att hans hustru offrade till gudarna».

På sidan D (vänstra smalsidan):

Dh¹: **-** 2/4 3/ǫ̣ ʒ/ǫ̣ 1/3 3/2 3/ǫ̣ 1/3 2/3 2/2 2/3

Dh²: 3:3 3:2

3:5

Med chiffern upplöst blir detta:

Dh¹: **-akumukmini**

Dh²: **þur**

»Jag säger ynglingen: var dristig!» (von Friesen) eller

»Jag säger allt folket: Tor!» (Läffler).

[87] Den följande texten, fram till innan återgivningen av inskriften under »D», är ett tillägg på två maskinskrivna A4-sidor, tillagda tidigast 1950. Jämför fotnot 75.

[88] Se von Friesen 1920, s. 56.

Till läsningen: Inskriften står på den (längre) smalsida av stenen, som tyvärr skadats vid hällens hanterande, då den insattes i och kanske ännu mer, då den uttogs ur, tiondebodens mur. Lyckligtvis inskränka sig skadorna till rena oväsentligheter: första kvistrunan är borta sånär som på en av nummerkvistarna, och på av de tre andra kvistrunor saknas en nummerkvist. Inskriften låter emellertid lätt restituera sig med ledning av den på andra ställen förekommande formeln **sakumukmini**.

Plansch 138b. Ög 136. Röks kyrka. Sidan D. Foto H. Faith-Ell 1934 (ATA). [Retuscherad]

Till tolkningen: Läsningen Dh[1] **sakumukmini** har slutgiltigt givits av Magnus Olsen (Bugge 1910, s. 119), partiet Dh[2] har dechiffrerats som **þur** av Läffler (i: Nordiska studier tillegnade Adolf Noreen på hans 50-årsdag den 13 mars 1904 (1904), s. 191 f.) och av honom uppfattats som ett anropande av guden Tor om skydd för stenen. Brate såg däremot i detta **þur** ett led i kvinnonamnet. *Þórunn*, och von Friesen lämnar helt tanken på ett namn och ser däri en imperativ av verbet fsv. *þora*, 'vara djärv, töras', vars väntade ändelse *-e* förlorats i likhet med vad fallet är hos de flesta av 4:e klassens svaga verb redan i den äldsta fvn.-litteraturen. I enlighet med sin uppfattning av Rökstensinskriftens dolda syfte att vara en eggelse till broderhämnd för en ännu ofödd eller mycket ung son till Varin översätter von Friesen hela lönnskriften: »Jag säger den unge mannen: var dristig!»

Den senare översättningen är såväl ur formell som reell synpunkt tilltalande, då den lämnar en språkligt fullt utförd tankegång, men dess tillämplighet blir ju beroende av, att stenen verkligen har den uppgift i hämndbesvärjelsens tjänst, som von Friesen tilldelar den. Ställer man sig skeptisk mot denna von Friesens tanke om en *Varins-hvǫt* i Rökstensinskriften, nödgas man söka en annan tolkning av partiet Dh. Närmast till hands ligger då att häri se en variant av den skyddande Tor-formeln, varunder ett antal runstenar ha ställts. Den över en hednisk gode resta danska Glavendrupstenen (DR 209) har formeln **þur uiki þasi runaʀ**, »Tor vige dessa runor». Den likaledes danska stenen från S. Kirkeby (DR 220) varierar detta till **þur uik(i r)unaʀ þasi**, Virringstenen (DR 110) har **þur uiki þisi kuml**. [89]I Sverige bär den sörmländska stenen från Korpbron (Sö 140) inskriften **siþi þur**, »skydde Tor!», den västgötska Velandastenen (Vg 150) uttrycker samma tanke med **þur uiki**. Det tyska Nordendorffspännet bär inskriften **wigiþonar**, för att icke tala om de många hammartecken,[90] som återfinns på runstenarna och där tjänstgöra i stället för den skyddande Torsformeln.

Ehuru tanken fått en eliptisk form på Rökstenen (»Jag säger allmänheten: Tor!») synes åberopandet av Tor här kunna tilldelas samma uppgift som i övriga inskrifter, nämligen att skydda vården mot åverkan.[91]

[89] I marginalen skriver Wessén ett frågetecken.

[90] I marginalen finns ett frågetecken. Och därunder skriver Wessén: Är de så många? Är någon fullt säker?

[91] I marginalen står Jfr M Olsen i ANF!

Läsordningen i partiet Ei—Ck enligt

Bugge—Läffler—Brate och enligt Läffler—Pipping—von Friesen.

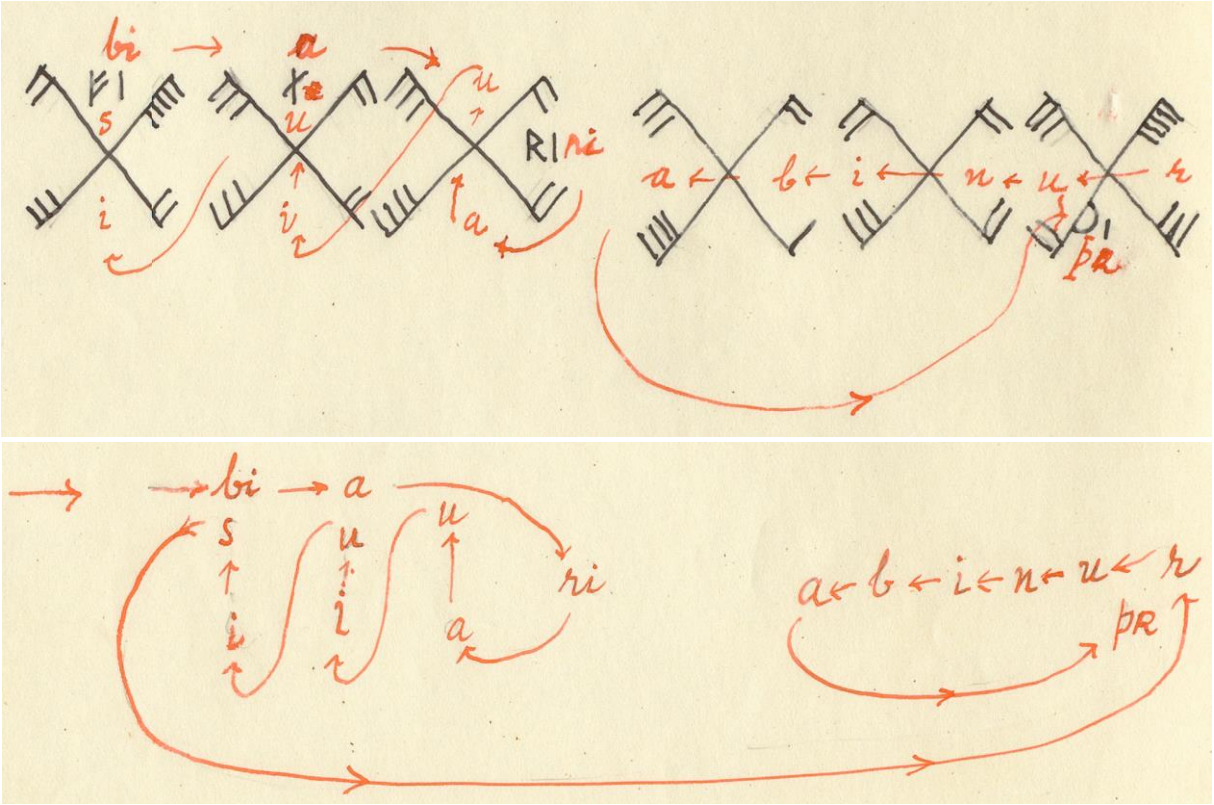

Fig 140. Ög 136. Röks kyrka. Bugge — Läffler — Brate ; »Bjare i **auiu** är runmästaren»

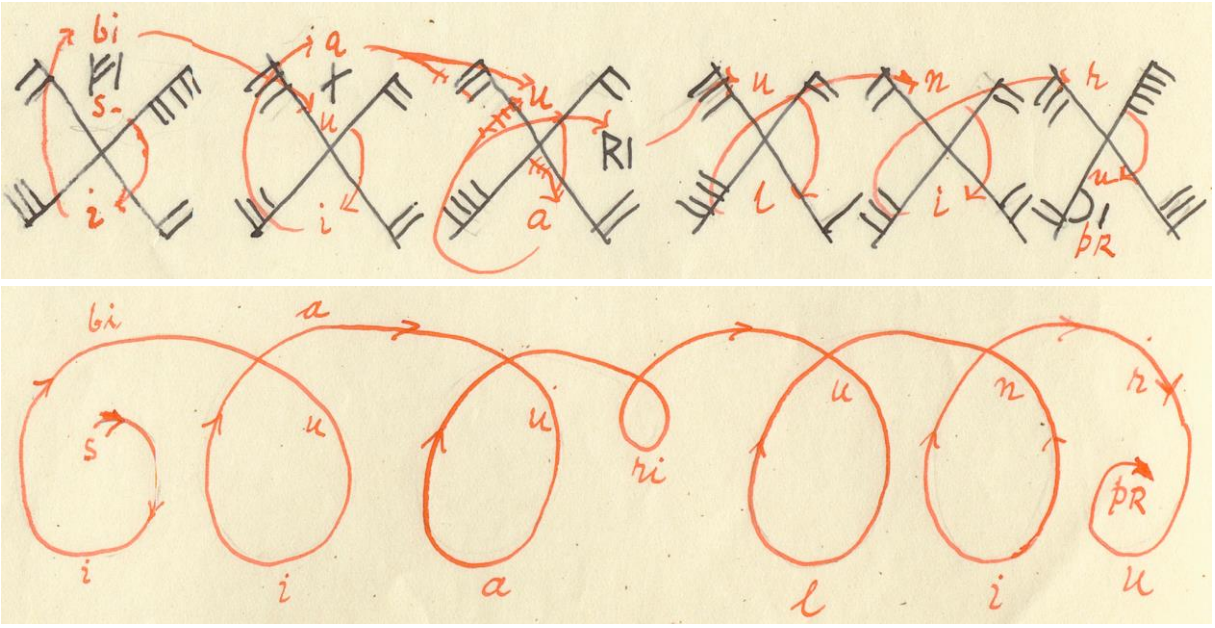

Fig 141. Ög 136. Röks kyrka. Läffler — Pipping — von Friesen ; »Sibbe 'vi'-föreståndare avlade 90-årig.»

Fig. 142. Ög 136. Röks kyrka. Toppytan E. Foto H. Faith-Ell 1934 (ATA).

På toppytan, E, och på baksidans översta del, C:

Ei: **sibi uiauari**

Ck: **ul niruþʀ**

»Sibbe 'vi'-föreståndare avlade 90-årig.»

Till läsningen: Denna dechiffrering av lönnskriften på stenens toppyta (*i*) och på övre partiet av stenens baksida (*k*) stammar vad *k* beträffar från Läffler (1880—82) med korrigering av Pipping (1911) och vad *i*[92] beträffar från von Friesen (1915). Den har följande företräden framför den tidigare av Bugge och Läffler uppställda och av Brate godtagna upplösningen av lönnskriften:

1. läsningen försiggår hela tiden från vänster till höger, den skriftriktning som Rökstenen i övrigt genomgående använder (svaghet hos Bugge: läsningen börjar i vänster—höger-riktning: **biari**, går därpå över till höger—vänster-riktning: **auiuis** / **runima**) för att därpå vända mot höger igen: **þʀ**);

2. vid läsningen av korsarmarnas lönnrunor användes samma rotation hela tiden (svaghet hos Bugge: i partiet *i* går läsningen nedifrån—uppåt i vänsterled, i partiet *k* i vågrät riktning i vänsterled);

[92] Wessén skriver ett frågetecken i marginalen. Nordén har skrivit *k* även här, men det ska stå *i*, läsningen **sibi uiauari** kommer från von Friesen 1915.

3. varje kors med däri inskrivna icke-gömda runor läses för sig, innan man går över till nästa kors (svaghet hos Bugge: de icke-gömda runorna läsas för sig, varvid placeringen blir anmärkningsvärd genom det drag av godtycklighet, som kommer att vila över den, t.ex. valet av plats för det avslutande **þʀ**);

4. lönnrunornas värden når man utan all våldföring av den använda chiffernyckeln (svaghet hos Bugge: för att få fram en språkriktig text **biari͡i auiu͡uiss runimąþr** eller i Brates version **biari͡i auiu is runimąþʀ** nödgas man räkna med en uppdelning av fuþarken i ätterna **fuþark hniast bmlʀ**, vilken strider mot den uppdelning på lederna **fuþark hnias tbmlʀ**, som Rökstensmästaren på övriga ställen använder för sin chiffrering; vad som faktiskt står i partiet *k* är **runibaþʀ**);

5. von Friesen använder genomgående samma chiffernyckel, medan Bugge för den ena gruppen använda den nyssnämnda unika nyckeln, för den andra gruppen stenens vanliga nyckel.

Till läsningen: Beviset för att en chifferskrift är riktigt verterad ligger i, att upplösningen ger en språkriktig text, som osökt inordnar sig i sammanhanget. Det tillhör det ovanliga, att samma chiffer ger upphov till två olika texter, och verkligt invecklat blir problemet, om bägge dessa texter framstå såsom fullt godtagbara i sammanhanget, ja, än mer; om den läsart, som av ett eller annat skäl ställes tillbaka för den andra ifråga om formell akribi, i sakligt avseende överträffar denna.

Så är fallet med här ifrågavarande lönnskriftparti på Rökstenen. Den Bugge—Läffler—Brateska läsningen »Bjare i **auiu** är runmästaren» är formellt underlägsen den Pipping—von Friesenska »Sibbe 'vi'-föreståndaren avlade 90-årig» men reellt mera tilltalande: den är stödd av paralleller från andra runinskrifter och dess sakliga innehåll är ett helt alldagligt meddelande, medan åter den Pipping—von Friesenska läsningen närmast förbluffar med ett i hela runmaterialet ensamstående meddelande om vad man kunde kalla ett biologiskt särfall, utan framträdande samband med inskriften i övrigt.

Man vill därför icke släppa den Bugge—Läfflerska—Brateska läsningen, innan man uttömmande prövat dess möjligheter och mot dessa vägt de svårigheter, som yppa sig.

Rökstenen innehåller i ingresspartiet uppgiften, att Varin ristade stenen (**uarin faþi**), varför lönnskriftens meddelande om Bjare såsom runmästaren måste tolkas så, att Bjare tillhandahållit den runlärdom, varom stenen vittnar, och formulerat texten. Chiffertextens *rȳnimaðʀ* vore avlett av ett **rȳni*, f., 'runkunskap', jfr fvn. *spekimaðr* av *speki*, *frøðimaðr* av *frøði*, f. och n. Varins medverkan hade då bestått i, att han inhuggit runorna.

Men på likartat sätt har den med Rökstenen nära samtida västgötska praktristningen från Sparlösa — så som jag läser denna[93] — dels uppgiften, att **ʌlriku lubu faþi** runorna, dels bär den mästarsignaturen **uiur am urk(i)ʀ**, *væorʀ æm yrkiʀ*, »jag 'vi'-föreståndaren är upphovsmannen». Denna mästarsignatur är placerad överst på stenens baksida, alldeles som den förmodade mästarsigneringen av Rökstenen i partiet *k*. I viss mån närstående är även ett så vanligt fall som det på Kälvestensblocket (Ög 8), där en fader, Stygg, reser stenen efter sin i österled fallne son, medan Viking och Grimulv signera såsom ristare av runorna.

Emellertid är det dock så, att i alla de fall, som erbjuda möjlighet till säker iakttagelse, uttrycket **faþi** syftar på det fullständiga framställandet av en runtext. Till de av von Friesen (1920 s. 33 f.) förtecknade fallen ha kommit de av mig behandlade Skee-stenen,[94] Oklundahällen, Kälvestensblocket, Sparlösastenen. Vad denna sista inskrift beträffar med dess bägge uppgifter **ʌlriku lubu faþi** och **uiur am urk(i)ʀ** kunde den skenbart vara en instans mot denna tolkning av verbet *fā*, men av inskriftens hela innehåll synes framgå, att Alrik Lumber(?) varit 'vi'-föreståndare vid den Sparlösa-helgedom, där stenen rests, och den dubbla uppgiften torde därför avse samma person.

Det torde därför bli svårt att tilldela Rökstenens **faþi** annan innebörd än den ordet har på alla andra ställen; Varin, fadern, kommer med andra ord alltid att framstå såsom den, som både sammansatt texten och inhuggit runorna på stenen, medan Bjare förblir onödig i sammanhanget. Till de formella onöjaktigheter, som låta påvisa sig hos den Bugge—Läffler—Brateska läsningen, fogar sig alltså denna reella inadvertens, och det torde därför bli nödvändigt att för framtiden släppa denna läsning.

I olikhet mot Bugge—Brates läsning står som nämnt den Pipping—von Friesenska obesvärad av formella onöjaktigheter. I sakligt avseende överraskar den däremot med sitt drag av bisarreri — de flesta läsare torde skaka på huvudet åt uppgiften, att en 90-årig man avlat en son. Emellertid äro ju sådana fall av sällsynt bevarad vitalitet och hög levnadsålder icke obekanta. Från Rökstenens egen östgötska hembygd må erinras om skattebondesonen Jon Andersson från Kåverö i Å socken, som föddes den 18

[93] [Nordéns fotnot] Nordén, *Antikvariska studier I* (i: *Vitterhetsakademiens Handlingar* del 55), 1943, s. 205.

[94] [Nordéns fotnot] Nordén i ANF 53, 1937, s. 147 f.

feb. 1582 och begrovs den 18 april 1729 i en ålder av 147 år och 2 månader. Efter att ha arbetat på fädernegården i 40 år, försörjde han sig som 'Gånge-Skomakare' i 40 år och sedan som torpare i 40 år, ända tills han blev nära 140 år gammal (han intogs på socknens fattighus först år 1721).[95] Ännu torde mången erinra sig den turkiske arbetare,[96] som avled någon gång under 1930-talet vid ungefär samma ålder som Jon Andersson, sedan han med bevarad enastående vitalitet tillbragt sina sista år på turnéer i Amerika. Vid olika perioder av sitt liv hade han varit gift, även efter nådda 100 levnadsår, och hade med alla hustrurna barn.

Berövad sitt drag av biologisk omöjlighet kvarstår emellertid lönnskrifts-uppgiften såsom isolerad i sammanhanget, oväntad, till syftningen gåtfull men uppenbarligen ägande en utomordentlig vikt för ristaren, eftersom han klätt in den i stenens mest konstmässigt utarbetade lönnskrift och för dess placering reserverat det å ena sidan mest dolda (*i*), å andra sidan näranog mest iögonenfallande stycket av stenens ytor (*k*). Men även detta förstahandsintryck av främlingskap och mystik försvinner, om man sammanställer uppgiften med den knapphändigt antydande notisen, att en ättling fötts (eller skall födas?) åt en ung man och att någon vedergällts genom en hustrus offer till gudarna.

Kort sagt: den av von Friesen framlagda tolkningen av i-k: »Sibbe 'vi'-föreståndaren avlade 90-årig» har, så vitt man nu kan döma, de största förutsättningarna att bli den av forskningen godtagna.

Till denna tolknings verklighetsbelysning tjänar det inledningsvis (s. 216) påvisade förhållandet, att ett ödetorp »benempt Sibbarydh» ännu på 1540-talet fanns kvar i Röks sn samt att Rökstenen helt visst rests vid ett 'vi', vars föreståndare väl tagits ur den Ingvaldsätt, som givit namn åt byn, där socken-helgedomen än i dag står rest.

För tolkningen av inskriftens **uiauari** hänvisade von Friesen (1920 s. 50) till det i Röks närmaste grannbygd vid Tåkern befintliga sockennamnet Väversunda, vari han förutsatte ett ursprungligt i **Vēværia-sundom*. Sammansättningen **vēværi* eller **vīaværi* sammanställde han med det fda. *kirkiaværīæ*, fsv. *kyrkiu værgi* eller vanligast *kyrkiu væriande*, 'kyrkvärd'. Han erinrade även om den danska Glavendrupstenen, som dock numera läses annorlunda (**kuþa uia**, »viernes gode» Jacobsen-Moltke, *DR* s. 251) än i den av von Friesen tveksamt nyttjade Wimmerska läsningen. Vad förleden i **uia**-Rökstenens ord beträffar, ställde von Friesen därhän, huruvida **i** och **a** betecknade skilda ljud eller om **ia** vore en digraf för *æ*-ljudet i ett förutsatt götiskt *vǣ*, motsvarande uppsvenskt *vī*, 'helgedom'. Som sannolikast ang av han, att **uiauari** »skall förstås som * *vēveri*».

Plansch 135b. Ög 136. Röks kyrka. Foto H. Faith-Ell 1934 (ATA). [Vid planschen står (altern.)]

[95] [Nordéns fotnot] C. F. Broocman har de då tämligen färska uppgifterna i sin östgötabeskrivning 1760, II, s. 560 f. På honom bygger A. Ridderstads framställning i *Östergötlands beskrivning*, II:1 (1917), s. 198.

[96] I marginalen står: Namn sedan!

För egen del räknar jag enbart med att **uia** är en gen. plur. med singulär syftning, eftersom belägg på användningen av ordet 'vi' eller 'vä' ge vid handen, att det gärna använts i plural form, ehuru det knappast kan ha syftat på annat än ett enda 'vi', jfr Glavendrupstenens **kuþa uia** eller talesätten fisl. *vega i véum* och det nutida svenska 'varg i veum'.[97] För den händelse min läsning **uiaualþa** på Ledbergsstenen (Ög 181) är riktig, skulle vi i denna sammansättning ha en motsvarighet till Rökstenens **uiauari**. I alla tre fallen är det helt visst fråga blott om goden på det 'vi', där resp. sten har rests. — Efterleden läser jag med Pipping (1932 s. 102) som *-vari* under hänvisning till fsv. *gardh-vari*, i vars efterled man torde ha rätt att se ett fsv. **vari*, 'vakt, vård'. Ordet 'gårdvar' användes under 1600-t. om stadsvakten i svenska städer (ex. Stockholm), i sv. dial. är det känt även i betydelsen 'tjänare'. Dock må erkännas, att det nutida svenska 'kyrkovärd' och detta ords äldre former utgöra en instans för den von Friesenska tolkningen.

Inskriften i dess helhet med rättvänd lönnskrift:[98]

Aa: **a f t u a m u þ s t ą n t a r u n a ʀ þ a ʀ · i n u a r i n f a þ i f a þ i ʀ a f t f a i k i ą n s u n u s a k u m u k m i n i þ a t h u a r i a ʀ u a l r a u b a ʀ u a ʀ i n t u a ʀ þ a ʀ s u a þ t u a l f s i n u m u a ʀ i n u m n a ʀ t u a l r a u b - b a þ a ʀ s ą m ą n ą u m i s u m ą n u m · þ a t s a k u m ą n a r t h u a ʀ f u r n i u a l t u m ą n u r þ i f i a r u m i ʀ h r a i þ k u t u m a u k t u m i ʀ ą n u b s a k a ʀ**

Ab: **r a i þ i a u r i k ʀ h i n þ u r m u þ i s t i l i ʀ f l u t n a s t r ą n t u h r a i þ m a r a ʀ s i t i ʀ s i t i ʀ n u k a r u ʀ ą**

Bc: **k u t a s i n u m s k i a l t i u b f a t l a þ ʀ s k a t i m a r i k a**

Cd: **þ a t s a k u m t u a l f t a h u a r h i s t ʀ s i k u n a ʀ i t u i t u ą k i ą n k u n u k a ʀ t u a i ʀ t i k i ʀ s u a þ ą l i k i a · þ a t s a k u m þ r i t a u n t a h u a r i ʀ t u a i ʀ t i k i ʀ k u n u k a ʀ s a t i n t s i u l u n t i f i a k u r a u i n t u r a t f i a k u r u m n a b n u m b u r n i ʀ f i a k u r u m b r u þ r u m · u a l k a ʀ f i m r a͡þ u l f s u n i ʀ h r a i þ u l f a ʀ f i m r u k u l f s u n i ʀ h ą i s l a ʀ f i m h a r u þ s s u n i ʀ k u n m u n t a ʀ f i m ḥ i r n a ʀ s u n i ʀ ×**

n u k m ị - - - - - ą l ụ - - ḳ ị ą i n h u a ʀ i þ - ...þ... × f t i ʀ f r a

Ce: **s a k u m u k m i n i u a i m s i b u r i n i þ̣ (i) ʀ t r ą k i u i l i n i s þ a t + k n u ą k n a t i a t u n u i l i n i s þ a t + n i t**

Cfg: **s A g w m o g m e n j þ A d h o A ʀ j g o l d i g A o A ʀ j g o l d j n d g o ą n a ʀ h o s l j**

Ei, Ck: **s i b i u i a u a r i u l n i r u þ ʀ**

Dh: **- a k u m u k m i n i þ u r**

»Efter Vämod stå dessa runor. Men Varin, fadern, ristade dem efter dödsvigde sonen.

Jag säger den unge mannen (*kan också läsas*: Jag säger allt folket), vilka de två stridsbyten voro, som tolv gånger tolv togos som byte, båda på en gång från man efter man.

Det säger jag för det andra, vem som för nio släktled sedan miste livet bland hreidgoterna och dog under kval för sina brotts skull.[99]

Rådde Tjudrik
Den Tor-lynte (eller: den dristige),[100]
skeppens[101] stridsdrott,
över Hreidhavets strand.

[97] [Nordéns fotnot] Exempel: *Vali enn sterki - - vá víg í véum ok varð útlægr* (*Landnámabók*, Reykjavík 1891, s. 63); *Ǫzurr vá víg í véum* (ib. s. 215); *Eyvindr hafði vegit í véum ok var hann vargr orðinn* (*Egils saga*, ed. *Íslenzk fornrit* II, 1933, s. 125).

[98] Texten följer Nordéns manus och innehåller inte blanktecken mellan de olika orden.

[99] I marginalen skriver Wessén ett frågetecken.

[100] I marginalen skriver Wessén: Bättre tvärtom! Eller bara: den dristige!

[101] Wessén stryker under 'skeppens' och skriver i marginalen »— flutna!». Ovan s. 225 f. skriver Nordén 'skeppshärens stridsdrott' och 'sjökrigarnas hövding'.

Sitter nu härklädd
på hingsten sin
— fästad är skölden —
Märingars förste.

Det säger jag för det tolfte, var stridens häst (: vargen) ser föda på slagfältet, där tjugo konungar ligga.

Det säger jag för det trettonde, vilka tjugo konungar, som sutto på Själland i fyra år, kända under fyra namn, söner till fyra bröder: Valke med fyra bröder, söner till Radulf, Hreidulf med fyra bröder, söner till Rugulf, Haisl med fyra bröder, söner till Hord, Gunnmund (*eller*: Kynmund) med fyra bröder, söner till Björn (Bern?). — Jag efterforskade (detta) [?].

Nu [föder jag åt mig en son. Må envar betänka, att jag tarvar en vederlike (till Vämod)?]

Jag säger den unge mannen (allt folket?), åt vilken ung man en ättling är född. Vilen är det (*eller*: Detta är på nytt önskan?). Han kunde slå jätten. Vilen är det (*eller*: Detta är på nytt önskan). **nit** [*eller sammanläst med det som chiffer fattade* 605—611 **ftiʀfrɑ**: Må gagn härur spira!(?)].

Jag säger den unge mannan (allt folket?), vilken av Ingvaldsätten som blev ersatt genom en hustrus offer till gudarna.[102, 103]

Sibbe 'vi'-föreståndaren avlade vid 90 års ålder.

Jag säger den unge mannen: Var modig! (eller: Jag säger allt folket: Tor!)»

Tal-magien.

Det existerar numer en hel litteratur om den föregivet rikt utvecklade talmagien i ristningen. Det enda ställe, där en sådan talmagi med någon säkerhet skulle kunna påvisas, är emellertid ~~endast~~ i de baksidans huvudtext inramade raderna nedtill, på vänstra sidan och upptill. Här iakttar man, att rad

C f (samgermanska runor) består av 23 tecken — 24 tecken skulle man kunna räkna med blott under förutsättning, att det trädliknande chiffertecknet 689 får gälla för två runtecken — vilket ju dock egentligen saknar stöd i vanlig logik — eller att det ur ramlinjen deducerade, av språkliga skäl väntade **i**'et (r. 701) föres till denna rad. — Men såsom en blick på ristningen visar, blir ju detta dock ett närmast orimligt antagande, eftersom ju detta ramlinje-**i** genom sitt läge helt anger sig såsom tillhörande rad C g;

C g (samgermanska runor) består av 25 ljudbärande tecken — 24 blir det blott under antagande, att det av språkliga skäl krävda ramlinje **i**'et icke räknas som en särskild runa (anledningen kunde då tänkas vara, att det icke har den *jara*-form, som ristaren i detta parti eljest brukar, ty i nästa rad, C e I, räknar ristaren en ramlinje-runa, **n**, såsom ett med de övriga runorna likvärdigt tecken);

C e I (Rökrunor, chiffrerad text) består av 24 tecken;

C e II (Rökrunor, delvis chiffrerad text) består av 24 tecken;

C e III (Rökrunor, samgermanska runor i chiffer) består av 18 tecken, om man räknar chifferkombinationen för vardera av de tre gömda runorna som ett tecken — och detta förefaller att vara det enda rimliga beräkningssättet — eller av 26 tecken, om varje runa resp. streck i chiffern skall räknas som ett tecken, ett groteskt beräkningssätt. Någon medelväg för att få tecknens antal att bli 24 synes ej möjlig att uppspana. Då von Friesen med Pipping och flera andra räknar 24 runor även här, har jag svårt att förstå beräkningsgrunden, ty att utesluta den inledande **i**-runan är otillåtligt;

C k + E i (kors med lönnskrift) har tillsammans 24 korsarmar. Men kunna dessa jämställas med runor?

Att få fram någon motsvarande på talet 24 uppbyggd magi även längs den återstående högra kanten av stenens baksida har hittills icke lyckats, trots alla de ansträngningar, som gjorts särskilt av von

[102] Wessén stryker under 'till gudarna' och skriver ett frågetecken i marginalen.

[103] I en senare skriven text, jämför fotnot 87, anges tolkningen av det senare partiet som »vem av Ingvaldsätten som blev vedergälld mot det att hans hustru offrade till gudarna».

Friesen, för vars teori om en magisk fasttrollning av de tjugo sjökonungarna just denna tanke: att den magiska ramen varit sluten kring *alla* sidor av namnkatalogen, varit av särskilt stor betydelse. Sidans yttersta rad, C d IX, torde ha innehållit omkring 37 runor samt dessutom orden **ftinfra**. Stenens kantsida utanför denna rad, D, har innehållit 14 chiffrerade runor. Intet beräkningssätt medger att av dessa kvistrunor få fram en på talet 24 byggd talmagi.

Så tar sig alltså den nyktra verkligheten ut: av 8 prövade fall är det endast 2, som restfritt[104] låta använda sig för den uppställda tesen om en på 24 byggd talmagi. Men behöver då runantalet i dessa två rader betyda så mycket? De prov som gjorts med räkning av bokstäverna i på måfå valda textstycken hos Shakespeare, ur bibeln eller ur dagstidningarna ha visat, att samma av textens sidobredd betingade antal bokstäver oupphörligt återkommer, varigenom ett spel av de skenbart mest välberäknade sifferserier framträder, där det dock hela tiden rör sig om slumpens lek. För egen del tror jag icke på förekomsten av en på 24 byggd talmagi i de ovan anförda raderna. Och vad den föregivna, konstmässigt byggda talmagien på ristningens sidor A och B beträffar, ha de därom framställda spekulationerna berikat Rökstensforskningen ungefär på samma sätt som den spekulativa pyramid-filosofin berikat egyptologien. De böra för alltid utgå ur diskussionen.

Inskriftens innebörd.

Vid studiet av Rökstensinskriften äro de för helhetsuppfattningen avgörande momenten de,

att stenen rests av en fader efter en död son,

att spridda partier ur en med hjältebragder fylld minnesdiktning meddelas,

att antydningar ges om en son, som fötts åt en ung man, och därom

att en medlem av den släkt, på vars bymark ~~(bygdens offerställe befann sig och där)~~[105] stenen restes, »vedergällts» genom en hustrus offer till gudarna,

varjämte åberopas ett säreget fall av faderskap vid 90 års ålder.

De senare partierna av inskriften äro inklädda i en med stegrad svårighetsgrad uppbyggd chiffer.

Vad först själva utgångspunkten, sonens död, beträffar, lämnas ingen upplysning om att denna död varit förenad med något svek, som kunde föranleda en önskan om hämnd — hur annorlunda falla icke orden på den med Rökstenen samtida, i Rökrunor ristade småländska Rottnekvarn-stenen (Sm 20), som säges stå »efter Varin, som bönder höggo»! Snarast får man av Rökstensingressen samma intryck som av den lokalt och kronologiskt närstående Kälvestensinskriftens text, där en fader säger sig resa stenen efter en son, »som föll österut med Ejvisl». Hade Rökstenens Varin fallit offer för ett våldsdåd, som i så hög grad ropat på hämnd, att hela stenens tillkomst föranletts av detta hämndbehov, hade man onekligen väntat sig, att faderns harm kommit att färga ordalagen vid omnämnandet av dödsfallet. Ristarens ordval (fvn. *feigr*, fsv. *fegher*), 'hemfallen åt nära förestående död' men någon gång även 'död') är ovanligt men alls icke präglat av harm.

När man i den ovan angivna, sedan Bugges tid vedertagna ordningen läser sig in i inskriften, väckes knappast heller tanken, att det rör sig om en eggelse till hämnd, såsom von Friesen vill det, stödd på en genomgripande omdaning av inskriftens läsordning. Med kända exempel på nordisk ättdiktning i minnet, såsom Ynglingatal, Háleygjatal, Hervararsagan, får man intrycket att stå inför en i referatform meddelad *kviða*, en sådan gravsång som sammanställdes för (den germanska)[106] hövdingens jordfästning och föredrogs vid gravölet. Själva ordet *kviða* (jfr verbet 'kvida': jämra sig)[107] antyder denna gravsångs utveckling från en primitiv dödsklagan till ett heroiskt epos: det må erinras om, att Eddans hjältesånger bära namn sådan som *Vǫlundarkviða*, *Guðrunarkviða*, *Sigurðarkviða*, *Helgakviða*. Den (i 'vi'-byn bosatta)[108] storbondeätt, som Varin och hans son Vämod tillhört, sannolikt just Ingvaldsätten, har ägt en rik släkttradition, och det är denna som broderats ut i kvidan vid Varins gravöl. Då vi befinna oss i själva det centrala göta-området — jag hänvisar till min framställning i *Östergötlands järnålder* II, s. 94 f. — har denna släkttradition kombinerats med det tydligen aldrig helt utslocknade folkminnet om goternas utvandring ur dessa bygder; som en jämförelse må erinras om, hurusom på Gotland traditionen om en

[104] Wessén skriver i marginalen: naturligt?

[105] Wessén sätter texten inom parentes och skriver »Utgår!» i marginalen.

[106] Orden »den germanska» har Wessén markerat och satt inom parentes.

[107] [Nordéns fotnot] Denna uppfattning av kvidans ursprungliga egenskaper av dödsklagan företrädes av E. Wessén i uppsatsen *Om kviða i namn på fornnordiska dikter* (i: *Edda* 1915).

[108] Orden »i 'vi'-byn bosatta» har Wessén satt inom parentes.

liknande utvandring till det sydeuropeiska goterlandet kvarlevat så länge, att den nedtecknats i Gutasagans första kapitel (början av 1300-talet). Så glansfullt har detta gotiska inslag i släktsagan synts ristaren, att han meddelar Teoderik-strofen i dess helhet, därmed givande oss en föreställning om hur kvidans strofer varit uppbyggda, såväl metriskt som stundom kanske även innehållsmässigt.[109]

När man dröjer vid detta gotiska inslag i Rökstensinskriften, kan man icke undgå att påminna sig, att (i samma Tåkernbygd som Rök befinna sig även Bjälbo och Hov, ~~centralpunkter för det av Folkungarna införda Teoderik-svärmeriet på 1200-talet~~. Den omständigheten, att)[110] medlemmar av Folkungasläkten (tidigast känt lagman Eskil under en handling från 1222—30, senare Birger jarl 1238) upptaga ett lejon såsom sin vapenbild, »Göta lejon», — det finnes målat på väggen i Hovs kyrka — har nämligen på goda grunder satts i samband med den skildring av konung Teoderiks lejon-vapen, som ingår i den under 1200-talets förra del (till) norska (översatta, tyska)[111] Didrikssagan; genom sina norska giftermålsförbindelser kunna Folkungarna lätt ha fått kännedom om denna Didrikssaga (Birger jarl Brosa gifte sig 1174 med en norsk kungadotter, lagman Eskil var sedan 1217 gift med en norsk jarls änka). Ännu mer överensstämmande med Didrikssagans skildring av Teoderiks gyllene, krönta lejon mot röd botten blir Folkungarnas »Göta lejon», sedan det av Magnus Ladulås efter dennes kröning 1275 förses med en krona — i denna form och färggivning fragmträder Folkungarnas vapenbild på ett antependium från Bjälbo kyrka från 1300-talets början.[112] Anmärkas må, att Magnus Ladulås från 1279 konsekvent inför tillägget *gothorumque* i den svenska konungatiteln *rex sveorum*. Folkungarnas lejonvapen har sedan århundradena igenom uppfattats som en sinnebild för den götiska stammen (så kallar Olaus Magni det 1555 för 'göternas vapen') (något som även avspeglas i det gängse namnet »Göta lejon»).[113] — Om den götisk-gotiska yverborenhet, som talar ur bägge bröderna Johannes och Olaus Magnis skrifter från 1500-talets mitt, står i något samband med den omständigheten, att de voro uppfödda i Skenninge, mitt i Folkungabygden, må däremot ställas därhän.[114]

Denna (Ingvaldsättens) släktsaga fram t.o.m. Tederikstrofen bär påfallande mytiska och fabelaktiga drag: två stridsbyten, tydligen vapen av något slag, som tagits tolv gånger men bägge samtidigt från man efter annan, låter förmoda, att släkten efter gängse mönster haft t.ex. ett dyrbart svärd och en sköld eller dylikt som arvsklenoder, vid vilka bärarnas lycka ansetts fäst. Av fabeltyp är även infogandet av Teoderikminnet i släktsagan. Först när kvidan övergår till det tolfte momentet, får den ett drag av historisk verklighet över sig: vargen skådar föda på slagfältet, där efter slutförd drabbning tjugo konungar (: hövdingar och hjältar) ligga fallna. Och i det trettonde momentet nämnas namnen på dessa 'konungar' och de frändeflockar, de tillhörde. Då de alla anges såsom stupade, kan från deras sida icke någon oförätt, som tarvar hämnd, ha tillfogats Vämod. Och när von Friesen låter ristaren ha omgivit de tjugo konungarnas namn med en på alla sidor innestängande runmagi, för att de icke skola undslippa den uppsparade hämnden från den unge Vämodsbrodern, måste han alltså räkna med, att de tjugo konungarna fortfarande leva, och han nödgas därför inlägga en futural mening i textens presensformer: vargen *skall se* föda på slagfältet, konungarna *skola ligga* där. Men detta är en tendentiös våldföring[115] av texten. Den säger blott, att vargen *ser* föda där, att konungarna *ligga* där. Och ur den von Friesenska runmagien måste, såsom ovan visats, den förutsatta 24-tals-magien med all sannolikhet utelämnas.

Men å andra sidan är det ju obestridligt, att ristningen mot slutet ej mindre än tre, kanske fyra, gånger innehåller uttalanden, som kunna tolkas såsom avseende en sons födande: åt en ung man har en ättling fötts, Sibbe 'vi'-föreståndaren avlade vid 90 års ålder, en medlem av Ingvaldsätten 'vedergäldes' genom en hustrus offer till gudarna, ristaren själv föder en son. Till åtminstone två av dessa uttalanden har von Friesen med större framgång kunnat anknyta sin tanke om ett hämndmotiv bakom ristningens tillkomst, det är till momentet med den genom hustruoffret utverkade vedergällningen och vidare till uttalandet om den nyfödde ättlingens fader: »Han kunde 'knosa till' jätten». Då nu satsen **uilinisþat** utan formella hinder låter tolka sig som *vili enn is þat*, »detta är på nytt önskan», medger man gärna, att häri kunde gömma sig tanken: liksom en släktmedlem tidigare kunnat krossa »jätten», vore det önskvärt, att en nytillkommen ättling också kunde utföra ett stordåd, som sett mot bakgrunden av hustruns offergåva

[109] I marginalen skriver Wessén: Jfr Ramsundsberget. Har icke C Säve (jag tror det är han) rätt i att det är ett samband mellan hjältesagan i bilder och namnet Sigröd på stenen? Sigröd och hans förnämliga ätt har betraktats som avkomlingar av Völsungarna?

[110] Wessén stryker under den här strukna texten och sätter texten här satt i mindre stil inom parentes samt skriver i marginalen: Alldeles för överdrivet! Uttrycket bör utgå. *Saken* kan påpekas, ehuru sambandet med Rök är ytterligt svagt.

[111] Wessén sätter »till» och »översatta, tyska» inom parentes, stryker under »till norska översatta, tyska» samt skriver i marginalen: Icke exakt. Kan missförstås.

[112] [Nordéns fotnot] Jag hänvisar till min utförligare framställning i *Östergötlands järnålder* II, s. 92 (i anslutning till Johan Nordström och Niklas A. Lindhult).

[113] Wessén sätter texten inom parentes och skriver ett frågetecken i marginalen.

[114] [Nordén har längst ner på sidan följande fotnot, dock utan en hänvisning från själva texten] Om gotertraditionen och den göticistiska historieromantiken under medeltid och stormaktstid se Henrik Schück i *K. Vitterhets- Historie- och Antikvitets Akademien* I (1932), s. 5 f.

[115] Wessén stryker under de båda senare orden och skriver i marginalen: Överdrift! Uttrycket bör mildras. Det är en osannolik pressning av texten men icke en våldföring.

för en »vedergällning» lätt får prägeln av en hämnargärning. Att ristningen i dessa partier inklädes i allsköns hemlig skrift, kunde anses stödja denna tolkning.

På grund av den orakelmässiga form, vari dessa sinsemellan och från ristningen i övrigt isolerade påståenden framkastas är det emellertid ytterligt svårt att urskilja någon bestämd syftning bakom dem. Arbetar man med en annan utgångshypotes än von Friesens, t.ex. den, att Varin efter Vämods död stått utan son och livligt önskat att få sonens förlust ersatt, icke med en släkthämnd utan med helt allmänmänskliga motiv som bakgrund, så kan man ju i den åberopade episoden ur Ingvaldsättens historia inlägga den meningen, att en bortgången blivit 'återgäldad' d.v.s. ersatt därigenom, att en hustru genom offer till gudarna fått ynnesten att föda en ny son, och att något liknande nu åter borde kunna hända. En liknande innebörd kunde tilldelas uppgiften, att en ung man fått en son, varvid tillägget, att fadern (?, eller gäller det sonen?) kunde 'knosa till' jätten, får tänkas stå som ett löst tillfogat infall. I samma tankegång fogar sig villigt innehållet i chifferpartiet *i—k* om Sibbe 'vi'-föreståndaren, som vid 90 år blev fader: alltså fanns det hopp även för den (ålderstigne?) Varin.

När man överblickar hela Rökstensproblemet för att fixera en slutlig uppfattning, känner man en större dragning mot denna sistnämnda, lugna, med allmänmänskliga ting räknande tolkningsväg än mot den exalterade förkunnelsen[116] i läran om Varins hämnd-eggelse. Ingen nordisk runinskrift — hur fullmängda med magi än många av dessa äro — erbjuder sig som motstycke till en sådan frambesvärjelse av postum hämnd, som den von Friesen velat se i Rökstenens inskrift. Men hur många runstenar stå där ej som helt avsiktslösa[117] äreminnen över bortgångna hjältar!

Helt restlöst[118] löser emellertid ej heller denna neutrala tydning det ytterligt svårgenomträngliga Rökstensproblemet. Kanske blir forskningens sista ord om det egentliga syftet bakom ristarens gåtfulla satser det resignerade *ignoramus — ignorabimus*.

Plansch 135b. Ög 136. Röks kyrka. Foto H. Faith-Ell 1934 (ATA). [Vid planschen står (altern.)]

[116] Wessén stryker under »den exalterade förkunnelsen» och anger ett frågetecken i marginalen.
[117] Wessén stryker under ordet och anger ett frågetecken i marginalen.
[118] Wessén stryker under ordet, men skriver inget i marginalen.

Detta dokument ingår i en digital utgåva av Arthur Nordéns supplement till Erik Brates Östergötlands runinskrifter. Manuset avslutades generellt 1947 och var tänkt att tryckas 1948. I denna artikel gjorde dock Nordén tillägg under 1950. Utgåvan publiceras fritt tillgänglig på Internet.

Texten innehåller generellt inte nyare litteraturreferenser än 1947, utöver de som Nordén tagit med i sitt tillägg, och tar ingen hänsyn till modern runforskning. Texten måste därför användas med stora reservationer. Arbetet med utgåvan avslutades 2024-12-31.